אָ. דימאָוו.

„שְׁמַע יִשְׂרָאֵל!"

אַ דראַמא אין 3 אַקטען.

איבערזעצט פֿון A. G.

Осипъ Дымовъ.

„СЛУШАЙ ИЗРАИЛЬ!"

Драма въ 3 дѣйствіяхъ.

Тип. И. Эдельштейна, Варшава, Налевки 38.

פֶּערְזָאנֶען:

אהרן שיפּער	
שרה	זיין פרוי
חנה	זייער טאכטער
יעקב ענמאן	
ר׳ אליהו	דער רב
1=טער יוד	
2=טער יוד	
סילקין	אַ מיליטער=דאָקטאָר
א מענש	

מענער און פרויען.

ערשטער אקט.

(אַ צימער ביי שיפּער'ן אין הויז, אַ פּראָווינציעלע בעל-הבית'שע יודישע פֿאַמיליע. אין צימער — אַ אונאָרדנונג. אַ צובראָכענער לאָמפּ, שטעהט נישט אָנגעצונדערהייד. אַ ליכט. — ריינאַכט.)

1

(ביי'ן טיש זיצט אהרן שיפּער מיט אַ נוך, לייענט און שעפּטשעט שטילערהייד ווי ער וואָלט דאַוונען. זיין קאָפּ פֿאַרבאַנדאַזשירט מיט אַ ווייסען ריינען באַנדאַזש. חנה קומט אַריין, שטעלט זיך אָב נעבען טהיר.)

אהרן: וויפֿיעל אַ זייגער?

חנה: (ווי זי וואָלט נישט הערען, הויבט-אָן אומגעהן איבער'ן צימער הין און צוריק; דערנאָך — הויבט-אָן צו רעדען שנעל מיט אַ טאָן, ווי זי וואָלט לאַכען פֿון עפּעס). שלעכט. שלעכט. איך ווייס וואָס עס וועט פֿאָרקומען.

אהרן: קיינער קען קיין זאַך נישט וויסען.

חנה: און איך ווייס. ער וועט שטאַרבען. אָט וועסטו זעהן, אַז ער וועט נישט בלייבען לעבען.

אהרן: ער האָט דען עפּעס געזאָגט?

חנה: די דאָקטוירים ווייסען נישט, און איך ווייס. פֿאַר וואָס? ווייל אַזוי. אָט אַזוי בין איך שוין. און נאָך דעם, ווי מען וועט לעאָנ'ען מקבר זיין, וועט ווידער עפּעס פֿאָרקומען.

אהרן: ס'איז אַ גרויסע עבירה אַזוי פֿאָראויס צוזאָגען.

חנה: איך קען בשום אופן נישט פֿערשטעהן, וואָס טהוט זיך דאָס מיט איהם? ער וויל פֿאָהרען צוריק, ער בעט, אַז מ'זאָל איהם צוריק אַוועקפֿיהרען אין פּעטערבורג.

אהרן: צודעם קען מען אַ פֿערוואונדעטען פֿיהרען קיין פּעטער־בּורג? אַז ער וועט זיך עטוואָס פֿערבּעסערן, וועלען מיר איהם פֿיהרען קיין פּעטערבּורג.

חנה: אין דער פֿריה האָט ער מיך גענומען בּיי'ן האַנד און האָט איהר נישט אַרויסגעלאָזט, ער האָט גאָר נישט גערעדט, נאָר איך האָבּ אַלץ פֿערשטאַנען. איך האָבּ איהם געפֿרעגט: דו ווילסט צוריק אין פּעטערבּורג? ער האָט זיך פֿונאַנדערגעוויינט.

אהרן: עס קען זיין, אַז ער האָט עמיצען דאָרט. מסתּמא, אַ שען יודיש מיידעל.

חנה: ער האָט געקוקט אויף מיר און געוויינט. און פּלוצלונג האָט ער אַ קוש געטהון מיין האַנד (חאַפּט זיך בּיי'ן קאָפּ). איך האָבּ איהם נישט ליעבּ געהאַט. אָט, זעהסטו, איך ווייס אפילו נישט, און ער מוטשעט זיך דאָרט — אַ סימן, אַז איך האָבּ איהם נישט ליעבּ געהאַט. און ער איז דאָך מיין בּרודער, מיין איינציגער בּרודער, און ווען ער וועט שטאַרבּען, וועל איך זיך אָבּשטעלען אַליין, אין גאַנצען אַליין, און גאַנץ גוט אַזוי, גאַנץ גוט. אַזוי דאַרף צו זיין.

אהרן: שטילער, שטילער. דו טראַכסט אויס אויף זיך אַליין פֿאַלשע זאַכען. פֿון יענער צייט, וואָס לעאָן איז אַריינגעטראָטען אין „גאָרני אינסטיטוט", זענען שוין פֿאָראיבּער זיעבּען יאָהר, ער איז די גאַנצע צייט נישט געקומען צו אונז צופֿאָהרען, נאָר צודעם בּעדייטעט דאָס, אַז מיר האָבּען איהם פֿערגעסען אָדער ער אונז.

חנה: דאָס אַלץ וועט זיך שלעכט ענדיגען.

אהרן: ער האָט אונז נישט פֿערגעסען. אָט זעהסטו ווי נאָר ער איז געוואָהר געוואָהרען פֿון אונזער אַלגעמיינעם אונגליק, האָט ער אַלץ אַוועקגעוואָרפֿען און איז געקומען צו פֿליהען.

חנה: בּעסער וואָלט זיין, ווען ער וואָלט נישט געקומען.

אהרן: ווער־זשע האָט געקענט וויסען, אַז עס וועט אַזעלכעס פֿאָרקומען.

2.

שרה (קומט אַריין אין טהיר. איהר וועזען איז רוהיג. עס איז צו בּעמערקען, אַז זי סטאַרעט זיך איינצוהאַלטען פֿאַר'ן קראַנקען. רעדט אין די קוליסען). בּאַלד, בּאַלד וועל איך בּרענגען (מאַכט עטליכע טריט און בּרעכט אויס אין אַ יאָמערליכען געוויין, דעקט־צו דאָס געזיכט מיט אַ טיכעל).

חנה: נו וואָס?

שרה (סטאַרעט זיך איינצוהאַלטען). ניין, גאָר נישט, ניין (נעהמט עפּעס אַ זאַך, געהט צום טהיר, אויפ'ן שוועל). אָט האָב איך טאַקע געפונען (געהט אַרויס).

חנה (ווי זי וואָלט אין עפּעס וועלען איבערצייגען). אָט זעהסטו, זעהסטו. ביי אונז אין הויז איז שלעכט, זעהר שלעכט.

אהרן: דו האָסט טענות צו גאָט. מיר האָבען נאָך איבער אונז אַ'ן אַלטען, אַלטען גאָט, אין וועלכען איהר, יונגוואַרג, גלויבט נישט. ניין, נישט דאָס וואָס איהר גלויבט נישט, נאָר איהר טראַכט לחלוטין נישט פון איהם. אָבער ער לעבט, ער נעהמט נישט אַראָב דעם אויג פון אייך, אונגלויבער, און היט אייך אָב. נו יע, איהר, יונגע קעפּ, מיינט, אַז דאָס איז אַלץ פלאַפּלעריי פון אַלטע לייט.

חנה: זיי מתפלל צו איהם, בעט ביי איהם רחמים, אַז ער זאָל וואָס גיכער אונז שיקען אַ ישועה. אַז ער זאָל רחמנות האָבען (מיט אַ שאַרפען אויסגעשריי), אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף אונז. זיי מתפלל צו איהם, בעט!

אהרן: ער וועט זיך אָננעהמען פאַר אונז. אונזער אַלטער יודישער גאָט. ער זעהט אַלץ. ער ווייסט אַלץ און, ווען ס'וועט קומען די צייט און די צרות וועלען זיך שוין אַריבערגיסען איבער'ן ברעג, וועט ער אויסשטרעקען זיין האַנד און וועט זאָגען מיט זיין אַלמעכטיגער שטימע: „גענוג".

חנה: פאַר וואָס אָבער זאָל ער דערלאָזען די צרות צוקומען ביז די סאַמע ברעגעס?

אהרן: נו, דאָס... דאָס ווייס ער שוין בעסער פאַר אונז. ניין, עס קען נישט זיין אַנדערש, אונזער לעאָן מוז געזונד ווערען. אַזוי וועט זיין, אַזוי וועט זיין!

חנה: ניין, מען לאַכט אונז אויס, מען מאַכט חוזק פון אונז.

אהרן: און דענסטמאָל וועט קומען דער אמת'ער נצחון. דענסטמאָל וועל איך, דער זקן, קומען צו אייך, יונגוואַרג, און וועל זאָגען: נו וואָס? ווער פון אונז איז געווען גערעכט? ווער האָט בעסערע אויגען: איהר, וואָס איהר זעהט די גאַנצע וועלט — אַי אוניווערזיטעטען אַי אַ סך אַ זעלכע זאַכען, — אָדער איך, וואָס זעהט נאָר אָט די דאָזיגע פיער־קאַנטיגע אותיות פון דער אַלטער שפּראַך? אַ?

חנה: אָבער פאַר וואָס מאַכט ער חוזק פון אונז...

אהרן: יע, יע. בײנאַכט, װען ס׳דערהערט זיך פּלוצים אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פֿענסטער, חאַפּט איהר זיך, יונגװאַרג, צום געװעהר און שרײַט: „דער פּאָגראָם הױבט זיך אָן פֿון ס׳נײַ״. און איך קלער בשעת מעשה: דאָס קלאַפּט זיך גאָט אין אונזערע פֿענסטער. דער גרױסער גאָט פֿון פֿאָלק ישראל פֿרעגט, צי זענען מיר פֿעסט, צי גלױבען מיר? בײַנאַכט װען ס׳הערט זיך אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פֿענסטער... (ס׳דערהערט זיך פּלוצלונג אַ שטאַרקער קלאַפּען אין פֿענסטער).

חנה: ס׳הױבט זיך שױן װידער אָן!

אהרן: גאָט פֿון ישראל!

(דאָס קלאַפּען חזר׳ט זיך איבער; ס׳הערט זיך אַ בערוהיגענדע שטימע).

אהרן (געהט צו). װער איז דאָס?

ענמאַנס שטימע. האָט, איך בעט אײַך, קײן מורא נישט, דאָס בין איך, איך זוך שיפֿער׳ס װאָהנונג.

אהרן: װער־זשע זענט איהר?

ענמאַן: איך בין אַ יוד, איך בין נאָר װאָס געקומען. מײַן פֿאַמיליע־נאָמען איז ענמאַן.

אהרן: דו הערסט, װער ס׳איז געקומען צופֿאָהרען? יעקב ענמאַן, דײַן חתן.

חנה (טהוט אַ ציטער, בלײַבט שטעהן װי פֿערגליװערט, זעהר אױפֿגערעגט).

אהרן (ענמאַנ׳ען). קומט אַרײַן, קומט אַרײַן. אַט באַלד (געהט צו צו חנה׳ן). נו, אַט זעהסטו שױן, יעקב ענמאַן איז געקומען צופֿאָה־רען. און איהם האָט אױך נישט גאָט געשיקט? אָדער אַ־שר האָסטו איהם טעלעגראַפֿירט? װאָס, דו ביסט נישט צופֿרידען? (געהט אַװעק פֿון איהר).

חנה (הערט איהם נישט).

3.

(שרה קומט אַרײַן).

שרה: װאָס איז דאָ פֿאָרגעקומען?

חנה: ס׳איז געקומען צופֿאָהרען יעקב ענמאַן.

שרה: יעקב ענמאַן. נו, גאָט צו דאַנקען, גאָט צו דאַנקען (זעצט זיך).

חנה: (געהט אַרויס).

שרה: וואוהיִן=זשע געהסטו?

4.

(עס קומען אַריַין אַהרן און ענמאַן).

ענמאַן (פון גרוים אויפרעגונג קען ניִשט רעדען, עס פליִסען פון זייַנע אויגען טרעהרען. ער געהט צו שנעל צו שרה׳ן; זיִ וויִל זיִך אויפהויבען צו איִהם, נעהמט איִהם אַרום, איַינגעבויגען, גלעט איִהם לאַנג, לאַנג, וויִ אַ קיִנד).

שרה: איִהר זענט מיַין זוהנ׳ס אַ חבר (כליִפעט).

אַהרן (בייַ׳ן טהיִר; דיִ הענד ציִטערן בייַ איִהם).

שרה (גלעט איִהם) אויסגעוואַכסען. אַ גרויסער בחור.

אַהרן: אַ גליִק, וואָס איִהר זענט געוועזן וויַיט פון דאַנען.

שרה: ער איִז עהנליִך צו לעאָנ׳ען. וואָס? א ביִסעל עהנליִך? אַ מאָדנע זאַך.

אהרן: ער איִז העכער...יע, העכער...

ענמאַן: אַלע זענען בייַ איַיך געזונד? (פויזע).

אהרן: נו, איִצט איִז איִהם שוין בעסער... פיִעל בעסער.

ענמאַן: פון וועמען רעדט איִהר דאָס?

שרה: פון אונזער לעאָנ׳ען. איִך האָב איִהם ניִשט געזעהן זיִבען יאָהר. ער איִז אַוועקגעפאָהרען פון אונז אַ געזונדער. איִהר געדענקט, וויִ שעהן ער איִז געוועזן?

אהרן: נאָר איין טאָג האָבען מיִר איִהם געזעהן אַ געזונדען.

ענמאַן: וואָס איִז דען פאָרגעקומען מיִט לעאָנ׳ען?

שרה: וואָס איִז פאָרגעקומען? זייַ האָבען איִהם דער׳הרג׳ט. זייַ האָבען איִהם דער׳הרג׳ט, דער׳הרג׳ט האָבען זייַ איִהם.

אהרן: שאַ... שטיִלער, שטיִלער... דאָרט הערט מען אַלץ.

שרה (מיִט אַ שטיִלער, אונטערדריִקטער שטיִמע). זייַ האָבען איִהם דער׳הרג׳ט, אָט וואָס עס האָט זיִך געטראָפען, הערר ענמאַן.

אהרן: שוין דער דריִטער טאָג, אַז ער איִז בייַ אונז, דאָ. (וויַיזט אויפ׳ן צווייַטען ציִמער).

שרה. פלוצלונג קומט ער אַריַין. איִך האָב געמיַינט, אַז דאָס חלומ׳ט זיִך מיִר. דערנאָך איִז ער באַלד אַוועקגעגאַנגען זוכען חנה׳ן.

ענמאַן. חנה איִז דען...

אהרן: קיין זאך, הערר ענמאן, זייט פאלשטענדיג רוהיג. חנה לעבט און איז געזונד. זי וועט באלד ארויסגעהן צו אייך.

ענמאן: וואו־זשע איז זי דענסטמאל געווען?

שרה: זי האט געגעלטיגט ביי איהרע א חברת׳ע, ס׳איז געווען זעהר געפעהרליך אומקעהרען זיך אהיים פארנאכט. נאר וואס פאר א נאכט מיר האבען איבערגעלעבט — איהר קענט זיך שוין פארשטעלען.

אהרן: ער איז ארויסגעגאנגען איהר זוכען, און ווי נאר ער איז ארויסגעגאנגען, האט זי זיך אומגעקעהרט.

שרה: מ׳האט איהם נישט געדארפט אבלאזען, מ׳האט נישט געדארפט.

אהרן: פאר נאכט האבען מיר איהם דערזעהן... (פויזע).

ענמאן: ער האט זיך אומגעקעהרט נאר פארנאכט?

שרה: ניין, אליין איז ער שוין נישט געקומען, מ׳האט איהם געבראכט צו אונז.

ענמאן: פערוואונדעט?

אהרן: אט דארט ליעגט ער, ביי חנה׳ן אין צימער, שוין דעם דריטען טאג. דער דאקטאר האט געזאגט...

ענמאן: וואו איז ער פערוואונדעט?...

שרה: אין רוקען האט מען איהם א קלאפ געגעבען. פאר וואס? ער און נאך עטליכע פון אונזערע יונגע לייט האבען געפרובט פערטיידיגען גאלדבלאט׳ס מאגאזין. אבער פלוצלונג איז ער אנידער געפאלען.

ענמאן: מען קען איהם נישט זעהן?

שרה: אצונד קען מען נישט. נאך וואס זאל מען איהם בעאונרוהיגען, לאמיר ווארטען ביז מארגען. מארגען וועט איהם געוויס זיין בעסער. אויסער דעם וועט ער באלד אנהויבען צו בעטען, אז מ׳זאל איהם נעהמען צוריק אין פעטערבורג. איך וועל אייך ארייננשיקען חנה׳ן (געהט ארויס).

אהרן: ער שלאפט גאר נישט (שטיל). זי וויים נישט, אין וואסער לאגע געפינט זיך לעאן. און נאר דעריבער האפט זי נאך. און וואס וועט זיין, אז מארגען וועט איהם נישט ווערען בעסער...

ענמאן: צו דען איז דאס אזוי געפעהרליך?

אהרן: פיעל געפעהרליכער, ווי זי מיינט. נאר מען דארף איהר דאס נישט זאגען, אומישנע מאך איך זיך אזוי, כדי איהר נישט בעאונרוהיגען; נאר ווען איהר זאלט וויסען, ווי שווער...

ענמאן: לאמיר האפען.

אהרן: איך בין אַן׳אַלטער מאַן, דאָס איז מײַן אײנציגער זוהן און, אויב גאָט׳ס צאָרן וועט נישט אײַנגעשטילט ווערען, וועל איך זיך אָבשטעלען ווי אַן׳אַלטער טרוקענער בוים, אָהן בלעטער.

ענמאַן: איהר פערגעסט אינגאַנצען אָן אײַער טאָכטער.

אהרן: יע, אָבער קײן „קדיש", קײן „קדיש" וועל איך נישט האָבען.

ענמאַן. וואָס וועט איהר נישט האָבען?

אהרן: איהר האָט דען פערגעסען אײַער מוטער שפּראַך? „קדיש" — דאָס איז אַ תּפלה, וואָס דער זוהן זאָגט נאָך זײַנע עלטערען יעדען טאָג. מיר, יודען, רופען אונזער אײנציגען זוהן אויך „קדיש". אונזערע זיהן — דאָס זענען אונזערע תּפלות. דאָרט אויף די גאַסען זענען געשטאָרבען אונזערע תּפלות, אונזערע תּפלות צו מזרח, פון וואַנען ס׳געהט אויף די זון, הערר ענמאַן. איהר זענט יונג, איהר ווײסט עס נישט. נאָר אַן׳אַלטער יוד, אַ זעלכער ווי איך, וואָס זיצט בײַ׳ן בעט פון זײַן „קדיש" און זעהט, ווי פון איהם פליהט אַוועק זײַן לעבען, ווי זײַנע אויגען לעשען זיך, ווי... (רײַסט איבער). איך זיץ בײַ נאַכט, קוק און טראַכט: אָט, אָט שטאַרבט מײַן תּפלה. נײַן, עס שטאַרבט די תּפלה פון אַ לאַנגער רײהע פון מײַנע זײדעס און עלטער, עלטער־זײדעס. בײַ די געצענדינער פלעגט מען אָנצינדען אַ פײַער, וועלכער פלעגט ברענען אין זײערע טעמפלען און וועלכען מ׳פלעגט אונטערהאַלטען אַז ער זאָל נישט פערלאָשען ווערען. בײַ יודען איז אויך פאַרהאַן אַזאַ פײַער. דאָס איז די תּפלה „קדיש". מײַן פאָטער האָט איהר איבערגענומען פון מײַן זײדען, איך האָב איהר געזאָגט אויף מײַן פאָטער׳ס קבר, און איבער מיר, אויף מײַן קבר, האָט דאָס בעדאַרפט זאָגען מײַן זוהן. „קדיש" — דאָס איז נישט קײן תּפלה פון טוידט, נײַן, דאָס איז אַ תּפלה פון ווידער אויפלעבונג, זי איז געווענדעט צום מזרח, פון וואַנען די זון געהט אויף. און אָט דער אַמאָליגער, אײביגער פײַער לעשט זיך און האַלט בײַ׳ן פערלאָשען ווערען... ווי זאָל מען איהם פון כ׳נײַ אָנצינדען?...

ענמאַן: גאָט וועט געבען...

אהרן: יע, גאָט. איך בין אַ יוד אַ מאמין, אָבער איך זיץ דאָ און פרעג דאָך: ווי אַזוי קען מען דערלאָזען, אַז עס זאָלען שטאַרבען תּפלות?... די דאָזיגע תּפלות פלעגען דאָך זײַן געווענדעט צו איהם. פאַר וואָס האָט ער נישט אויסגעשטרעקט זײַן האַנד? פאַר וואָס האָט ער נישט פערלאָשען מיט זײַנעם אַ ווינד׳ל די שרפה? הערר ענמאַן, איך טראַכט אַ מאָהל, אַ מאָהל טראַכט איך, אַז ער איז אַ צו צאָרניגער גאָט און ס׳איז איהם שוין צײַט אויפצוהערען אונז אַלץ שטראָפען און שטראָפען. וואָס זאָגט איהר?

ענמאַן: וואָס זאָל מען זאָגען. וואָס פאַר אַ ווערטה קען דאָ האָבען ווערטער פון אַ מענשען?

אהרן: יע, יע. ער שטראָפט אונז, און מיר שווייגען. מיר שווייגען אַלע, ריכטיג ווי אַזוי דאַרף צו זיין. נאָר איך רעכען, אַז אויף איין פראַגע דאַרף ער דאָך געבען אַן ענטפער. איהר האָט געהערט, זי האָט געפרעגט: „פאַר וואָס? פאַר וואָס?" ווען ס'הערט זיך אָט דער געשריי פון אַ מוטער — „פאַר וואָס?" קען מען נישט אויף איהם נישט ענטפערן. מען קען נישט! איך וואַרט אויף אַן ענטפער. מיר געהט דער דריי און זעכציגסטער יאָהר. ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבען עפּעס פערשטעהן, האָב איך אָנגעהויבען מתפּלל זיין צו גאָט. און ער האָט קיין איין מאָהל, פערשטעהט איהר, קיין איין מאָהל נישט ערפילט מיינע אַ בקשה, נישט צוגעהערט צו מיינע תפלות. און איצט זאָג איך: זאָל ער מיך נישט הערען, זאָל ער אָבער ענטפערן מיין אַלטער: פאַר וואָס? ער דאַרף עס טהון.

ענמאַן: צורען טרעפט זיך דאָס מיט די יודען דאָס ערשטע מאָהל. און צורען צום לעצטען מאָהל?...

אהרן: איך וועל אין גיכען אויפהערען מתפּלל זיין צו איהם. מיין שטימע וועט גאָר אַזוי שטאַרק נישט זיין איבערצושרייען די יסורים. איך פאָדער...

ענמאַן: איהר — פאָדערט?

אהרן: איך פאָדער פון איהם אַ נס! פאַר די פופציג יאָהר מיינע תפלות פאָדער איך, אַז ער זאָל חאָטש איינמאָהל אַ קוק טהון אויף מיך, אויף אונזער פאַמיליע. ווי אַזוי מיר לעבען! ווי אַזוי מיר ליידען אונענדליך! ער ווייס דאָס נישט? פאַר אַלעמען געהט אויף די זון, נאָר נישט פאַר אונז. די קברים פון אונזערע פעטער זענען ווייט... אונזערע קינדער געהען אַוועק פון אונז ווייט, מיר זעהען זיי נישט, זיי בלאָנדזשען אַרום איבער דער וועלט, בלאָנדזען, און מיר אַלטע לייט זיצען דאָ, וואַרטען אויף זיי, זענען מתפלל, און ווען זיי קעהרען זיך אום — שטאַרבען זיי. וואָס? ער ווייס דאָס נישט? ענטשולדיגט מיך. ס'איז נישטאָ אויף דער וועלט אַזאַ לעבעדיגע בעשעפעניש, וואָס זאָל דאָס נישט וויסען... און ער ווייס נישט. נו קען דען דאָס זיין? ניין, ער וויל נישט וויסען. ער קעהרט זיך אָב. אָבער איך פאָדער פון איהם אַ נס. ס'איז אַ שרעקליך גרויסע עבירה אַזוי צופאָדערן, איך ווייס עס, נאָר איך האָב קיין אַנדער וועג נישט. ער אַליין האָט פאַרמאַכט פאַר מיר אַלע וועגען. איך פאָדער אַ נס: נעהם נישט צו ביי מיר מיין זוהן!

ענמאַן: אַזוי וועט זיין.

אהרן: אַזוי דאַרף זיין, (בייטענדיג זיין טאָן). אָט וועגען וואָס איך האָב געוואָלט מיט אייך רעדען הערר ענמאַן: וואָס פאַר אַ וויכטיג־שנעלע זאַכען האָט דאָס לעאָן אין פעטערבורג?

ענמאַן: פון וואַנען נעהמט איהר דאָס?

אהרן: ער רייסט זיך אַלץ אין פעטערבורג. ווי נאָר ער איז געקומען צום זינען, האָט ער געזאָגט: שיקט מיך קיין פעטערבורג. וואָס עריגער ס'ווערט איהם, אַלץ שטאַרקער רייסט ער זיך אַהין.

ענמאַן. איך וועל איהם גערן בעגלייטען.

אהרן: אונמעגליך. ער וועט שטאַרבען אין וואַגאָן. נאָר וואָס איז דאָס אזעלכעס?

ענמאַן: איך ווייס נישט. אין פעטערבורג פלעגען מיר זיך זעלטען בעגעגענען מיט לעאָנ'ען. ער האָט געהאַט זיינס, איך— מיינס.

אהרן: יע, מ'האָט מיר דערצעהלט, אַז וועגען אייך האָט מען שוין אפילו געשריבען אין די ציימונגען.

ענמאַן: מ'האָט געשריבען.

אהרן: אָט זעהט איהר אַ שאָד, וואָס אייער פאָטער האָט דאָס נישט דערלעבט. ער איז געוועזען זעהר אַ אָרענטליכער מאַן און אויך אַ פעהיגער מענש.

ענמאַן: עס קען זיין. אייער טאָכטער האָט זיך שוין געלייגט שלאָפען?

אהרן: ניין, כמעט קיינער פון אונז שלאָפט נישט די טעג. נאָר איך פערשטעה נישט, פאַר וואָס קומט זי נישט אַהער.

ענמאַן. עס קען זיין, זי ווייס נישט, אַז איך בין געקומען צו־פאָהרען?

אהרן: זי ווייס. ענטשולדיגט איהר, מיר זענען אַלע אַזוי צומישט.

ענמאַן: איהר פערשטעהט דאָך מסתמא, צוליעב וואָס איך בין געקומען צופאָהרען.

אהרן: נו, איך פערשטעה, איהר האָט דאָך נישט דאָ אין שטאָדט קיין קרובים.

ענמאַן. קיינעם נישט אויסער אייך— אויסער אייער פאַמיליע, דאָס הייסט איך וויל אַזוי האָפען.

אהרן. נו, נו, גיבע גאָט. האָטש איצט איז נישט קיין צייט צו־

רעדען דערפון, נאָר אויב מיין טאָכטער און איהר... אויב איהר וועט מיט מיין טאָכטער עפּעס בעשליסען — וועל איך בעסערס נישט פערלאַנגען. נו... נו...

5.

(שרה קומט אריין).

שרה (מיט אַ פריהליך פּנים, שנעל און לעכערליך שאָקעלט „בעיאַהענד" מיט'ן קאָפּ). פּלוצלונג איז איהם בעסער געוואָרען. איך זיץ אַזוי און טראַכט זיך: ווי לאַנג וועט ער נאָך ליגען צום בעט? און פּלוצלונג הער איך, ער רעדט: אין צוויי וואָכען אַרום וועל איך זיין געזונד. ריכטיג ווי ער וואָלט טרעפען, וואָס איך טראַכט. און די אויגען אַזעלכע קלאָרע, מונטערע. אומישנע בין איך געקומען דיר צוזאָגען...

אהרן: (פריהליך און חיטרע). אַט זעהט איהר. ער הויבט זיך שוין דאָרט אָן אונטערצוגעבען (געהט אַרויס).

שרה: וועגען וועמען רעדט ער דאָס? (קוקט זיך אַרום). חנה איז דען דאָ נישטאָ?

ענמאַן: איער מאַן איז געגאַנגען נאָך איהר.

שרה: איהר זענט געקומען אין אַ שרעקליכער צייט פאַר אונז.

ענמאַן: נו אַט רוהיגט זיך שוין אַלץ איין, און אין צוויי וואָכען אַרום וועט לעאָן...

שרה: וואָס אין צוויי וואָכען אַרום וועט זיין פון לעאָנ'ען איז מיר שרעקליך אפילו אַ טראַכט צוטהון.

ענמאַן: איהר האָט דאָך אַליין נאָר וואָס געזאָגט...

שרה: דער דאָזיגער ליגענד זאָל מיר נישט זיין גערעכענט פאַר קיין זינד. פריהער האָב איך זיך נישט איינגעהאַלטען, און איצט האָב איך אומישנע אַלץ איסגעטראַכט אַבי איהם צוברוהיגען. ער איז אַנ' אַלטער מאַן און וועט נישט איבערלעבען זיין זוהן. זאָגט איהם נישט. לעאָן איז פיעל געפעהרליכער, ווי ער מיינט. איך סטאַרע זיך מיט די לעצטע כּחות, אַז ער זאָל זיך דערפון נישט דערוויסען.

ענמאַן: הייסט עס, אַז לעאָן האָט אייך איצט גאָרנישט געזאָגט?

שרה: ער שווייגט. ליגט מיט פערמאַכטע אויגען און ס'קען זיין, שלאָפט, איך ווייס נישט, איך ווייס נישט.

ענמאַן: און ער בעט נישט, אַז מ'זאָל איהם אַוועקפיהרען אין פעטערבורג?

שרה: ער שווייגט. שטילער. זאָל איך אַליין וויסען. זיי וועלען נאָך האָבען גענוג צייט צו וויינען (געהט אַרויס).

6.

חנה (קומט אַריין; שמייכעלט צו מיִשט און שעמעוודיג, קוקט אויף ענמאַ'נען שנעל און נאָר ווען ער קוקט נישט, סטאַרעט זיך נישט בעגעגענען זיך מיט איהם מיט די אויגען).

ענמאַן: וואָס מאַכט איהר, חנה, ליעבסטע, וואָס מאַכיז איהר? (דריקט איהר האַנד, ציהט איהר צו זיך; חנה רוקט זיך אָב פאָרזיכטיג, שעמעוודיג). איהר קוקט נישט אויף מיר?

חנה: ניין, איך קוק (אָברוקענדיג זיך). איך קוק.

ענמאַן: נו וואָס איז אַזוינס? איהר האָט מיך נישט ערוואַרטעט? ניין?

חנה: פאַר וואָס? איך בין צופרידען.

ענמאַן: זעהר פערענדערט זיך. בלאַסער געוואָרען.

חנה (סטאַרענדיג זיך איבערשלאָגען איהם). מיר האָבען זיך דאָך נישט געזעהען שוין מעהר ווי אַ יאָהר.

ענמאַן: אַזוי מאָגער געוואָרען. אינגאַנצען אַן אַנדערע.

חנה: די זעלבע. פאַר וואָס אַן אַנדערע? לאַנג נישט געזעהען זיך. אָט איהר זענט אויך פערענדערט געוואָרען.

ענמאַן: נאָר וואָס האָט אייער מוטער געזאָגט, אַז לעאָן...

חנה: איהם איז בעסער. יע, איהם איז בעסער.

ענמאַן: פאַר וואָס־זשע זעגט איהר אַזוי?

חנה: וואָס איז דען?

ענמאַן: איך וויים נישט. אונטערדריקט. משונה.

חנה: כלל נישט. איך בין רוהיג. פאַר וואָס מיינט איהר עפעס? ניין.

ענמאַן: אַם ענדע האָבען מיר זיך דערזעהען. איך האָב אַלץ געקלערט ווי אַזוי וועט דאָס זיין? ווען? עפעס איך וויים נישט פאַר וואָס מיר האָט זיך געדוכט, אַז אין פריהמאָרגען, פריהלינג. איך וועל קומען אויף פּאַסחאַ. אויף די גאַסען איז שטיל, קיין איזוואָשציקעס זעגען נישטאָ. איך וועל אומישנע נישט אָנזאָגען און וועל אומגעריכטערהייד אַריינגעהן. איך זעה אַזוי דייטליך ווי איהר וועט זיך פערוואונדערן, אָט שטרעקט איהר אוים די האַנד, אָט לאַכט איהר הויך. פאַר וואָס וויינט איהר?

חנה: (די אויגען זענען פול מיט טרעהרען). ניין, איך וויין נישט.

ענמאן: (שטיל, מיט א ברידערליכער איידעלקייט). דאס אלץ וועט זיין. מ'דארף נישט וויינען, ס'וועט זיין א שענער פריהלינג און א שטילע, ריינע, רוהיגע פאסחא, מ'דארף נישט וויינען. ס'וועט זיין רוהיג אויף די גאסען—יום־טוב. ליעבע חנה, שענע ליעבע חנה (גלעט איהר די האר). איהר וועט ארויסגעהן אנטקעגען און וועט אויסשטרעקען די האנד, און...

חנה: איהר גלעט מיר? יע?

ענמאן: יע, נישט טהון דאס? אייך איז נישט אנגענעהם?

חנה (שטיל, מיט צוטרוי). ניין, גוט.

ענמאן: צו אייך וועט זיך אומקעהרען אייער פריהערדיגער פרעהליכער געלעכטער, און די אויגען—די ארענטליכע טיפע אויגען—וועלען נישט זיין טרעהרען.

חנה: פאר וואס גלעט איהר מיך?

ענמאן: ווייל... ווייל מ'דארף אזוי.

חנה: עס קען זיין, אז איך בין גאר נישט אזעלכע, ווי איהר מיינט. און דערנאך וועט איהר זיך דארפען שעמען.

ענמאן: וואס? זיך שעמען?

חנה: וואס איהר האט זיך צוגעריהרט צו מיר.

ענמאן: מען דארף נישט אזוי צו רעדען.

חנה: (מיט אנ'איינגעהאלטענער אויפרעגונג; זי רייסט זיך אדורך). איהר ווייסט נישט. איך בין אינגאנצען איינע. איך בין איינע אליין. איהר ווייסט נישט. איך געה און וויין. יעקב, איך געה און וויין. ביי־טאג און ביי־נאכט, ווען קיינער זעהט נישט און הערט נישט.

ענמאן: פאר וואס־זשע וויינט איהר אלץ?

חנה: פאר וואס? מיר איז אויף אלעמען א רחמנות. מיר איז אויף אלץ א רחמנות.

ענמאן: נו יע. מיר הערען גאר נישט, אבער צוזאמען מיט אייך וויינט דאס גאנצע יודענטום, וויינען אלע יודען אין אלע ווינקעלעך אויף אלע עקען וועלט.

חנה: מיר איז א רחמנות אויף די זאכען, כלים. אט א שטוהל, איך געה צו צו איהם, נעהם איהם ארום. ליבער שטוהל (דעקט זיך צו מיט'ן געזיכט). איך מיין, אז ער פיהלט אלץ. ליעבער שטוהל, גוטער. די טהיר—זי ווייסט אלץ, זי זעהט אלץ און לעבט מיט אונז.

איך זאָג זיי: איהר ווייסט אַלץ און שווייגט. אַך, ווי גרויס ס׳איז מיין רחמנות אויף זיי.

ענמאַן: איך פערשטעה נישט.

חנה: ניין, דאָס קען מען נישט פערשטעהן. איך גלעט זיי, איך בין שולדיג פאַר זיי, אַזעלכע גוטע, ווייסען אַלץ און ליידען.

ענמאַן: מיט וואָס זענט איהר שולדיג?

חנה: יע. יע. איך בין פאַר זיי אַלעמען שולדיג. איך געה צו צום טיש אָדער צום פענסטער, אַט אַזוי שפּאַר איך זיך אָן מיט׳ן קאָפּ אין ווין שטיל, שטיל.

ענמאַן: הערט זיך איין. איהר זענט איצט אין הויז די סאַמע טהעטיגסטע. אויף אייך ליגט די פפליכט אונטער צו שטיצען אַנדערע. און איהר...

חנה: (אונערוואַרטעט). איהר געדענקט דאָרט גאָלדבלאַט?

ענמאַן: די טאָכטער פון זייגער-מאַכער. די שענע? הויכע?

חנה: יע.

ענמאַן: נו טאָ וואָס?

חנה: ניין, אַזוי... זייער מאַגאַזין איז אינגאַנצען צוראַבירט.

ענמאַן: און מיט איהר וואָס איז?

חנה: גאָר נישט. זיי זענען איצט אָרימע לייט.

ענמאַן: זי לעבט.

חנה: יע (פּויזע). אין אַ מאָנאַט אַרום דאַרף זיין איהר האָכצייט.

ענמאַן: מיט וועמען?...

חנה: מיט׳ן זעלבען חתן. שוין פיער יאָהר. איצט וועט ער, מסתמא, זיך ענטזאָגען.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: איך קלער אַזוי. איך ווייס נישט.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: אַזוי (פּויזע. קוקען איינער דעם אַנדערען אין די אויגען).

ענמאַן: צוליעב דעם, וויל...

חנה: וואָס?...

ענמאַן: וואָס דער פאָטער איז צוראַבירט, פעראָרעמט. צו דען איז ער אַזעלכער?

חנה: איך ווייס נישט.

ענמאַן: ניין. וואָס ס׳זאָל זיך מיט איהר נישט טרעפֿען, וועט איהר דער חתן נישט אוועקוואַרפֿען.

חנה: (נישט אויפֿהויבענדיג די אויגען). איהר מיינט אַזוי?

ענמאַן: איך בין זיכער.

חנה: (שטיל). פֿאַר וואָס?

ענמאַן: ווייל ס׳איז אָנגעשיקט געוואָרען אַ גרויסע, אַ שרעקליכע צרה אַ אונגליק אויף אונז אַ״עמען. קוקט זיך צו: פֿון אַלע זייטען אויס־געשטרעקטע הענד, אויף אונז קוקען פֿערוויינטע אויגען, בלאַסע פּנימ׳ער... דאָס זענען דאָך ברידער. זיי וויינען צו זאַמען מיט אונז. ניין, אין אַזעלכע מינוטען גערהט קיינער נישט אַוועק! פֿערקעהרט, די יענינגע וואָס זענען אַוועקגעגאַנגען, קעהרען זיך אום.

חנה: פֿאַר וואָס־זשע בין איך אַליין?

ענמאַן: איך האָב זיך אומגעקעהרט צו אייך. מען זאָגט: יודען האָבען נישט קיין פֿאָטערלאַנד. עס איז ווייט, דאָרט, איבער׳ן ים. ניין, עס איז דאָ. נישט ריכטיג, עס איז דאָ. איך זעה אייער בלאַסעס, שענעס געזיכט, און מיר דאַכט זיך, אַז איך זעה אַ געזיכט פֿון מיין פֿאָטערלאַנד, פֿון מיין היימאַט.

חנה: צו וואָס רעדט איהר אַזוי?

ענמאַן: איך האָב זיך דערוואוסט וועגען דעם אומגליק אין פעטערבורג, דאָס האַרץ מיינס האָט זיך פֿונאַנדערגעוויינט. „נישט אמת, נישט אמת" „דאָס קען נישט זיין!" צוזאַמען מיט מיין שמערץ פֿאַר מיינע ברידער, האָב איך דערפֿיהלט אַ שרעקליכע, אַ טיעפֿע אויפֿרעגונג. איך האָב פֿערשטאַנען, אַז איך האָב אַ פֿאָטערלאַנד. אָט איז עס. דאָס קליין שטעטעל, די גאַסען, דער הימעל, די בילדער פֿון אינזערע געלעהרטע, די אויגען, אייערע שוואַרצע אויגען, חנה, אייער געזיכט, פֿריהער אַזאַ פֿרעהליכע, איצט — אַ בלאַסע, ליידענדע. חנה, מיין טייערע, אונגליקליכע קינד. אָט האָב איך זיך צוריקגעקעהרט צו אייך. איהר וועט מיך נישט אַוועקטרייבען.

חנה: איך פֿערשטעה נישט פֿאַר וואָס דאַרף איך אייך אַוועק טרייבען?

ענמאַן: הערט זיך איין. נו, הערט־זשע זיך איין. איהר ווייסט: דאָס טייערסטע, וואָס איך האָב אויף דער גאַנצער וועלט — זענט איהר.

חנה (אַבקעהרענדיג זיך). פֿאַר וואָס איך?

ענמאַן: ניין, ריכטיג... איך זאָג אייך דאָס פּשוט... מען דאַרף

זיך נישט אָבקעהרען. איהר הערט מיך?

חנה: איך הער.

ענמאַן: ווי מיר וואָלטען זיין אַרויסגעוואָרפען אויף אַ וויסטען ברעג און מיר זענען אַליין, איינע אַליין. און מען דאַרף זיך איינאָרדענען כּדי מען זאָל לעבען.

חנה: לעבען...

ענמאַן: אַזוי ווי די ווילדע פייער, אַזוי וועלען מיר צוגראָבערן פרייד, אַ פרעהליכען געלעכטער, אַ רוהיגען שלאָף.

חנה: אַ רוהיגען שלאָף...

ענמאַן: יע. טרויעט זיך אָן מיר. מיט מיר וועט זיין גוט, רוהיג. איהר וועט געפינען אַ אָברוה.

חנה: איך בין אינגאַנצען מיעד.

ענמאַן. איך וועל נישט אָבטרעטען פון אייך, איך וועל אייך היטען און נישט אַראָבלאָזען דעם אויג. נו, לעגט אַוועק אייער קעפעל... אָט אַזוי... גוט...

חנה (לעגט אַוועק, ער נעהמט איהר אַרום). מיעד, מיעד.

ענמאַן: מעהר וועט איהר נישט וויינען? יע.

חנה (פערמאַכענדיג די אויגען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ).

ענמאַן: מיר וועלען אויפהויבען הויך דעם קאָפּ? (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפּ) מיר וועלען זיין פרעהליך, לאַכען ווי פריהער (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). ווי שען זענט איהר איצט.

חנה (מיט וועהמוט). מען דאַרף נישט קוקען אויף מיך. מען דאַרף נישט קוקען.

ענמאַן: פאַר וואָס? איך ליעב אייך (חנה וויל זיך אויפהויבען, ענמאַן האַלט איהר אָב). שטילער. שטילער. מען טאָר נישט. מען דאַרף נישט. צו דען איז דאָס נישט פריהער געזאָגט געוואָרען? ס'וועט נישט ריהרען זיך. איך ליעב אייך. נו, אָט אַזוי, רוהיג. איך ליעב אייך. איהר דאַרף אויסהערען די ווערטער פרעהליך, דרייסטיג. אַלץ איינס ווער עס זאָגט זיי. זאָל זיין איך. אַזוי ווי דער וואַרעמער זון, דאַרפט איהר זיי צו שמייכלען. איך אָדער אַ'אַנדערער—אַלץ איינס. נאָר אייך דאַרף מען ליבען. פאַר וואָס פערמאַכט איהר די אויגען? איהר פערמאַכט ווידער די אויגען.

חנה: איך הער. איך וואַרט.

ענמאַן: וואָס ערוואַרטעט איהר?

חנה: אַז איהר זאָלט רעדען.

ענמאַן: איך ליעב אייך, — אָט האָב איך אַלץ געזאָגט.

חנה: אַלץ?

ענמאַן: ווען ס׳וועלען אַריבערגעהן די דאָזיגע שוואַרצע טעג און אַלץ וועט זיך אָבשטעלען אונטער אונז, וועלען מיר ביידע דער־מאָהנען היינטיגע נאַכט און וועלען זיך דערוויסען, אַז דאָ איז געווען גליק.

חנה: גליק...

ענמאַן: איך האָב אַלץ געזוכט, און דאָס גליק האָט מיך ער־וואַרטעט דאָ, אָט דאָ.

חנה: וואָס־זשע ווילט איהר?

ענמאַן: וואָס וויל איך?

חנה: יע.

ענמאַן: אַז איהר... איהר זאָלט מיך נישט אָבשטויסען.

חנה: יע.

ענמאַן: און זאָלט מיך ליעבען, — נו, נישט אַצונד, ווען ס׳איז, ווען ס׳איז דערנאָך, אַלץ איינס.

חנה: איך ליעב דיך.

ענמאַן: דו ליעבסט מיך? דו?

חנה: איהר זענט אַ שענער, זעהער אַ שענער און אַ גוטער.

ענמאַן: ניין, איהר האָט פריהער געזאָגט „דו".

חנה: אַ העפליכער, אַ איידעלער...

ענמאַן: דו ליעבסט...

חנה: (זי פרעגט נישט, נאָר ווי דענקט אין דער הויך). און דו וועסט מיט מיר חתונה האָבען?

ענמאַן (עטוואָס פערוואונדערט). חתונה האָבען? געוויס וועלען מיר פערהייראַטען.

חנה: קורצליך?

ענמאַן: ווען דו ווילסט.

חנה: און מיר וועלען פון דאַנען אַוועקפאָהרען?

ענמאַן: אין פעטערבורג.

חנה: אין פעטערבורג. קיינמאָל מעהר נישט אומקעהרען זיך.

ענמאַן: און די אַלטע?

חנה: נײן, מיר װעלען זיך נישט אומקערען.

ענמאַן: גוט.

חנה: דאָ איז שרעק, שרעק.

ענמאַן: גוט, מיר װעלען זיך נישט אומקערען.

חנה: ס'װעט זײַן שטיל.

ענמאַן: מיר צוזאַמען.

חנה: צוזאַמען. אומעדום צוזאַמען. „װער איז די דאַמע?“ „דאָס איז מאַדאַם ענמאַן“ „יעקב ענמאַנס פרוי?“ „נו, יע, געװיס“. אָט אַזוי װעט מען רעדען.

ענמאַן: מײַן פרוי...

חנה: און װײַטער גאָר נישט... „זײ ליבען אײנער דעם צװײטען. װאָס פאַר א גליקליך פּאָר“—װעט מען זאָגען.

ענמאַן: געװיס, מיר װעלען זײַן אַ גליקליכע פּאָר.

חנה: יע, נאָר אַהער דאַרף מען זיך נישט צוריק קערען. צו װאָס? װאָס װעלען מיר דאָטהון? די אַלטע װעלען קומען צו אונז. געהט נישט אַװעק.

ענמאַן: איך געה נישט.

חנה: מיר איז גוט. געה נישט אַװעק. מיר װעלען אַזױ זיצען די גאַנצע נאַכט. די גאַנצע נאַכט. װי גוט, װאָס דו ביזט געקומען צו־פֿאָהרען, דו האָסט געפֿיהלט, אַז איך ערװאַרט דיך? דאָס הײסט, ערװאַרט נישט, נאָר רוף דיך פֿון דערװײַטענס. מסתמא, האָסטו געפֿיהלט. עס קען זײַן, אַז מען פֿיהלט דאָס. אַ מענש װײס אַלײן נישט, זעצט זיך אין װאַגאָן און קומט צו פֿאָהרען, „איהר האָט מיך נישט ערװאַרטעט? װאָס מאַכט איהר? נײן, איך האָב ערװאַרטעט“, אויב דו ליעבסט עמיצען, ערװאַרטסט דו. ביז אין דערפריה װעלען מיר זיצען שטיל צוזאַמען און װאַרטען. און דו... דו װעסט אײַנשלאָפען, דו װילסט—שלאָף אײַן? איך װעל קוקען װי דו שלאָפסט. שטיל, זעהר שטיל... קײנער װעט אונז נישט שטערען... אָך, מען געהט... (געהט אָב שנעל).

1.

(עס קומט אַרײַן אַהרן, בײַ איהם איז אַ משונה־פערװאונדערטעס געזיכט נאָך איהם שרה).

שרה: געהט זיך געזעגענען מיט איהם.

אהרן: ער האָט קײן נס נישט געמאַכט:

פאָרהאַנג.

צווייטער אקט.

(די זעלבע דעקאראציע. אין דערפריה. אונארדנונג. די שפיגעל פער־האנגען. אויף דער סצענע געהען אדורך פערשידענע מענשען: מענער און פרויען. בשעת די פויזען הערט זיך פון צווייטען צימער א אומעדיגעס לייענען תהלים.)

1

(חנה און ענמאן).

ענמאן: עפעס ווי איהר וויבלט מיר אוים.

חנה: וואס? ניין.

ענמאן: איך שטער אייך דען? אייער אומגליק איז אויך מיינער. צוזאמען וועלען מיר בעוויינען דעם אומגליקליכען לעאן.

חנה: מיין ברודער.

ענמאן: ער איז געשטארבען ווי א העלד, פאר אנדערע, דאס גאנצע פאלק וועט איהם געדענקען. לאנג וועט בלייבען ביי אונז זיין געדעכעניש און מיר וועלען איהר איבערגעבען אונזערע קינדער. ווען ס'וועט אריבערגעהן דער ערשטער איינדרוק פון אומגליק וועט איהר דער־פיהלען א שטילע טיעפע פרייד דערמאהנענדיג זיך, אז ער האט געלעבט דא מיט אייך.

חנה: איך האב איהם נישט ליעב געהאט.

ענמאן: איהר רעגט זיך אליין אויף.

חנה: מ'זאגט, אז דאס געזיכט פון א געליעבטען מענשען שטעהט שטענדיג פאר די אויגען, ווי א לעבעדיגע, און ס'איז אונמעגליך איהם פערגעסען. ער קומט אפילו צו חלום. אט איך וויל זיך דערמאהנען, וואס פאר א פארב ס'זענען זיינע האאר. איך געדענק נישט. איהר זאגט, ער איז געשטארבען פאר אנדערע— נישט ריכטיג. ער איז געשטארבען פאר מיר.

ענמאן: ווי אזוי?

חנה: איהר ווייסט נישט, און איך ווייס עפעס אנדערש. ער איז ארוים געגאנגען מיך זוכען, און מ'האט איהם פערוואונדעט. ווען נישט איך— וואלט ער לעבען, מיר וואלטען איהם נישט אבגעלאזט. נאר איך, איך אליין בין שולדיג אין זיין טוידט. דאס ווייס קיינער נישט, אויסער... קיינער וועט זיך דערפון נישט דערוויסען. און פונדעסטוועגען איז מיר

נישט קיין רחמנות אויף איהם, ווען מ׳זאָל מיך בעגראָבען צוזאַמען מיט איהם!...

ענמאַן: חנה! וואָס רעדט איהר?

חנה: אַ גוטע כלה האָט איהר... אַ גוטע...

2.

(קומט אַריין שרה).

שרה: ער האָט זיך גאָרנישט פערענדערט, ריכטיג ווי ער שלאָפט. נישטאָ מעהר קיין זוהן. נישטאָ מעהר קיין זוהן. הערר ענמאַן, און איהר האָט מעהר נישט קיין פריינד, און דו, חנה, קיין ברודער. וואָס זאָל מען טהון. מ׳דאַרף ליידען. מ׳דאַרף זיך שטאַרקען, איך בין נישט קיין בת־יחידה. גאָט האָט געגעבען, גאָט האָט צוגענומען.

ענמאַן: איך האָב אַלץ איינגעאָרדענט, וואָס מ׳דאַרף. די לויה וועט זיין צוזאַמען מיט די לויות פון די איבעריגע הרוגים פון יודישען שפּיטאָל.

שרה: יע, איהר זענט טאַקי אַ אמת׳ער גוטער פריינד. אַ דאַנק. אין אַ טרויעריגען אופ׳ן דינט איהר אונז איצט. איהם וועט מען מקבר זיין צוזאַמען מיט אַנדערע, און מיר, אומגליקליכע מוטער, וועלען אַלע צוזאַמען געהן אונטען און צוזאַמען וויינען. אַזוי איז שוין ביי אונז פון אייביג: אַ אַלגעמיינע צרה איז אַ צרה פון יעדער בעזונדער, און יעדע פון אונז, ליידענדיג, וויינט פאַר אַלע. נאָר קענען דעם קען מען קיין זאַך נישט טהון. מיר וועלען אַלץ אַריבערטראָגען, אַלץ ליידען.

3.

(עס קומען אַריין אהרן און דער 1־טער יוד).

1־טער יוד: איהר ווילט נישט זאָגען תהלים?

אהרן: ר׳ שמחה, ער מאַכט חוזק פון אונז אַלעמען.

1־טער יוד: ווער מאַכט חוזק?

אהרן: גלויבט מיר, אַז ס׳איז אַזוי. איך האָב געמיינט, אַז מיין „קדיש" וועט מתפלל זיין אויף מיין קבר, און נישט פערקעהרט. פער־קעהרט בין איך נישט מסכים.

1־טער יוד: אייך וועט זיין גרינגער, אַז איהר וועט אַביסעל דאָס האַרץ אויסגיסען.

אהרן: און ווער האָט דאָס אייך געזאָגט, אַז איך וויל, מיר זאָל זיין גרינגער? איך דאַרף דאָס גאָרנישט האָבען. פערקעהרט, מיין אומגליק

איז אַזוי גרויס, אַז איך וויל האָבען די שטאָלצקייט פֿון אַריבערטראָגען איהם איינגאַנצען. איך וויל נישט קיין נחמה. איך זאָג דאָך אייך: מ׳מאַכט חוזק איבער אונז אַלעמען.

1-טער יוד: מיר זענען דען מתפלל נאָר פֿאַר זיך? אייער זון וועט דאָרט זיין לייכטער.

אהרן: איבער איהם זאָגט מען דאָך תהלים נאָך פֿון ביינאַכט.

1-טער יוד. אַז דער פֿאָטער זאָגט — איז בעסער.

אהרן: איהר מיינט טאַקי, אַז דאָרט וועט דאָס באמת מאַכען עפּעס אַ ווירקונג? דאָרט אינטערעסירט מען זיך אפילו נישט מיט די לעבעדיגע — נאָך ווייניגער וועט מען זיך צערעמאָניען מיט די טויטע.

1-טער יוד: די צרות האָבען אייך געמאַכט פֿאַר אַן אפיקורס, ר׳ אהרן.

אהרן: אַ! הייסט דאָך, אַז די צרות ברענגען דאָך עפּעס נוצען, און מ׳דאַרף זיי נישט אַזוי שטאַרק אויסווייכען.

1-טער יוד (שרה׳ן). איך וועל בעטען אַריינגעהן צו אייך דעם אַלטען קלוגען רב ר׳ אליהו.

שרה: ער איז דען היער?

1-טער יוד: ער איז ספּעציעל געקומען צו די לויות פֿון ווילנאָ. ר׳ אליהו געהט אַרום צו אַלעמען און איז זיי מנחם. איך וועל איהם בעטען.

שרה: טהוט טאַקי דאָס, ס׳איז אַ מצוה. ווען וועלען זיין אַלע לויות?

1-טער יוד: צוויי אַזייגער. אַלע פּאַפּירען זענען שוין ביי אייך אין אָרדנונג?

ענמאַן: אין דערפֿריה בין איך געווען אין פּאָליציי. אַ ערלויבניש אויף די לויות וועט מען אַרויסגעבען אין אַ שעה אַרום. מיר וועלען נאָך אויספֿעיען.

1-טער יוד (אַרויסגעהענדיג). יע, זיי האָבען זעהר פיעל אַרבייט, זעהר פיהל.

שרה: (געהט צו צו אַהרנ׳ען מיט אַ טלית אין האַנד). טהו-אָן דעם טלית און דאַווען.

אהרן: איך וועל שוין קיינמאָהל נישט אָנטהון אויף זיך דעם דאָזיגען טלית. איך קען דאָס מעהר נישט טהון. אויב אין דער ווילטיגס-טער מינוט האָט זיך גאָט אָבגעקעהרט פֿון מיר...

שרה: דו זינדיגסט זעהר. גאָט איז געווען מיט דיר דאָס גאַנצע לעבען. ער האָט דיר געגעבען גליק. ער האָט דיר געגעבען צופרידענ-הייט און אַ רוהיגען עלטער. ער האָט דיר איבערגעלאָזט אַ טאָכטער, וואָס מיט איהר מעג זיך ריהמען אפילו ראָטהשילד׳ס פאַמיליע אַליין.

אהרן: דו ווייסט, וואָס מ׳זאָגט: גוטע פריינד דערקענט מען אין אַנ׳ אומגליק... גאָט דאַרף זיין אונזער גוטער פריינד. אויב ער איז געווען מיט מיר שטענדיג נאָר ווען מיר איז געווען גוט, טהוען דאָך דאָס די סאַמע געוועהנליכע מענשען: נאָר ווען ס׳איז אַנידערגעפאַלען מיין זוהן, ווען ער איז געלעגען קראַנק, ווען ס׳איז געקומען די סאַמע וויכטיגסטע מינוט אין מיין לעבען — האָט ער זיך אָבגעקעהרט פון מיר. דאָס איז אַ גוטער פריינד? אָט אפילו פרעמדע מענשען קומען פון דער ווייט, געוואָהר צו ווערען וואָס מיר מאַכען...

ענמאַן: איך בין אייך נישט קיין פרעמדער.

אהרן: נו... נו... פונדעסטוועגען וועט אַדורכגעהן נאָך פיעל צייט, איידער איהר וועט מיר קענען פערבייטען מיין זוהן...

חנה: ווער ווייס, וואָס ס׳קען זיך נאָך טרעפען.

4.

(ס׳קומט אַריין סילקין).

סילקין: וואָס מאַכט איהר? נו, ווי געהען די געשעפטען?... (זעהענדיג די אַלגעמיינע אונטערדריקטע שטימונג, ווערט ער שטיל, (פויזע), ווען?

שרה: נעכטען ביינאַכט דריי אַ זייגער. דריי אַ זייגער אָהן צעהן מינוט.

סילקין: (וויל זיך איבערצלמ׳ן, חאַפּט זיך צוריק). ענטשולדיגט (ווישט דעם שטערן) יע. אַ היסטאָריע.

שרה: ער איז זיך שטיל איינגעשלאָפען, הערר סילקין. און מיר האָבען לכתחלה אפילו נישט בעמערקט. מיר האָבען געמיינט, אַז ער שלאָפט. פלוצלונג בויג איך זיך איין און זעה: נישטאָ קיין אָטהעם.

סילקין: יע, איך בין זיך מודה, איך האָב דאָס נישט ערוואַרטעט. אַ וואוילער יונג געווען, אַ גוטער יונג.

אהרן: אָט איז אַ גאַסט געקומען צופאָהרען — זיינער אַ גוטער פריינד פון פעטערבורג, ער האָט איהם אפילו נישט געזעהן לעבעדיגערהייד.

שרה: (ענמאַנ׳ען). דער הערר איז געווען אַזוי גוט און זיך אָנגענומען פאַר אונז. אָהן איהם וואָלטען מיר..

סילקין: וואָס איז פֿאַר אַ המציאות? ליעגט אַ קראַנקער אין שטוב, און דאָ איז אַזאַ טומעל, געוודער... איך האָב זיי דורכגעטריבען. אַ פֿערוואונדעטער דאַרף האָבען רוהע. וואָס זענען דאָס פֿאַר המציאות! איהר רויכערט?

ענגמאַן: ניין, אַ דאַנק.

סילקין: די פּאַפּיראָסען זענען איינענע, היימישע. אַ אומעט. זיצסט אַ גאַנצען אָבענד, און... (ווערט ענטשוויגען, דערמאָהנענדיג זיך). די לויה היינט?

שרה: יע, צוזאַמען מיט די איבעריגע?

סילקין: די וואונדען זענען באמת נישט קיין שטערבליכע. איך רעכען, אַז פֿיעל האָט געשאַדט דאָס, וואָס ער האָט שטענדיג געגערווירט, אַלץ געריסען זיך אין פּעטערבורג. וואָס, ס'האָט זיך אפשר עפּעס געטראָפֿען, אַנ' ענטציינדונג? (ענגמאַנ'ען) און וואָס, אין פּעטערבורג איז פֿרעהליך?

שרה: דאָקטאָר איינשטיין זאָגט אויך, אַז ס'איז נישט קיין שטערבליכער וואונד. נאָר מיר, יודען, האָבען דאָך אַ בעזונדער גליק.

סילקין: איינשטיין איז אַ גוטער דאָקטאָר. פֿערשטעהט. אַ גוטער. וואָס-ער אונגליקליך פֿאָלק איהר זענט, פֿראָסט אַ וואונדער (ענגמאַנ'ען). אַ שרעקליכער אומעט פֿאַלט אָן ביי אונז אין שטאָדט, ס'אַ מיאוסע שטאָדט. ענטשולדיגט...

5.

(קומט אַריין דער רב רבי אליהו, דער 1-טער יוד און דער 2-טער יוד. אַלע שטעהען אויף. סילקין, בעקלערענדיג זיך, שטעהט אויך אויף).

שרה: אַ דאַנק אייך, רבי, וואָס איהר זענט געקומען צו אונז, אין הויז פֿון טרויער.

ר' אליהו: איך קום איצט פֿון אַ הויז, וואו דער טרויער איז טיעפֿער פֿאַר אייערן. ביי'ן זייגער-מאַכער גאָלדבלאַט איז היינט ביינאַכט די עלטערע טאָכטער בעגאַנגען אַ זעלבסט-מאָרד און איז געשטאָרבען.

חנה: דאָרא גאָלדבלאַט האָט זיך אויפֿגעהאַנגען?

1-טער יוד: פֿון איהר האָט זיך ענטזאָגט דער חתן.

2-טער יוד: איהם קען מען אויך נישט בעשולדיגען... ס'פֿערשטעהט זיך... ווי האָט מען געקאָנט מיט איהר חתונה האָבען?

אהרן: ר' אליהו, צו דען קען מען דעם טרויער איבערמעסטען

מיט אַ מאָס און אַ צאָהל? ווען איך וואָלט האָבען דריי זיהן און איך וואָלט זיי אַלעמען דריי פערלירען איינעם נאָכ׳ן אַנדערען – וואָלט מיין אומגליק נישט ווערען שטאַרקער, גרעסער.

1=טער יוד: ער וויל נישט מתפלל זיין, רבי אליהו.

2=טער יוד: אַלץ וועט אַריבערגעהן, אַלץ וועט זיך בערוהיגען... מ׳דאַרף נאָר אונטערוואַרטען.

אהרן: איך וויל נאָר וויסען: פאַר וואָס?

ר׳ אליהו (שטאַרק). איהר זענט אַ חוצפה׳דיגער מענש און נישט קיין קלוגער יוד.

אהרן (אויך שטאַרק). נישט איך האָב דאָס געפרעגט. נישט איך, אַ נאָר אָט זי, מיין אַלטע. זי האָט דאָס גאַנצע לעבען געליטען און קיינמאָהל קיין פרייד נישט געוואוסט. איינמאָהל אָבער, נאָר איין מאָהל האָט זי אויפגעהויבען איהר שטימע און געפרעגט: „פאַר וואָס?” איך האָב מתפלל געווען, איך האָב די גאַנצע צייט מתפלל געווען. נאָר דאָ האָב איך אויפגעהערט מתפלל צו זיין און אָנגעהויבען צו וואַרטען: זי וועט בעקומען אַן׳ענטפער צו ניין? און אָט איז דער ענטפער: ער ליגט דאָרט אויפ׳ן פאָל. האָט פערגעניגען, מ׳האָט איהר געענטפערט.

שרה: מסתמא האָב איך נישט בעדאַרפט פרעגען.

ר׳ אליהו (ווייכער). איהר זענט אַ אַלט קינד, רב אהרן.

2=טער יוד: אַלץ וועט זיך איינאָרדענען. מאַלע וואָס ס׳טרעפט זיך.

אהרן: ביז וואַנען מ׳וועט מיר נישט ענטפערען, וועל איך נישט מתפלל זיין.

ר׳ אליהו: איהר זענט אַ אַלט איינגעשפאַרט קינד. איהר פרעגט צופיעל איינגעשפאַרט – זייט נאָר פאָרזיכטיג. עס קען זיין, איהר וועט טאַקע בעקומען אַן׳ ענטפער.

2=טער יוד (דעם ערשטען). איהר הערט, וואָס ער זאָגט?

1=טער יוד: ער זאָגט נביאות.

אהרן: אמן. אַזוי זאָל זיין.

ר׳ אליהו: איך האָב מעהר פאַר אייך געלעבט אויף דער וועלט, מעהר געזעהן און מעהר נסיונות בייגעשטאַנען. ס׳זענען פאַרהאַן גאַנצע פעלקער, וואָס תיכף פון וויגעל וואַרטען שוין אויף זיי צרות און יסורים. אַ זוהן פון אַזאַ פאָלק, געבוירענדיג ווערען אויף דער וועלט, דאַרף שוין זיין גרייט צו דעם, אַז איהם ערוואַרטעט אומגליק. אויב ער האָט אַ הויז, קען איהם רער פייער פערברענען. אויב ער האָט רייכקייט,

הפצים, קען ער יעדע מינוט אנ׳ארימאַן ווערען. אויב ער האָט קינדער — וועט ער זיי פערלירען. אַזוי קומט שוין פאר מיט אונז פיעל הונדערטער יאָהרען. און אויב מיט עמיצען פון אונז קומט דאָס נישט פאָר, איז דאָס נאָר אַ גליקליכער צופאַל.

אהרן: פאַר וואָס־זשע איז דאָס אַזוי?

ר׳ אליהו: די יודען זענען דאָס סאַמע עלטסטע פאָלק. דאָס איז די גראָה האָאר פון דער מענשהייט. די צייט מאַכט טייער נישט נאָר איך מענשען, אויך גאַנצע פעלקער, שטאַמען. מיר זענען די אַלטע מחנה ביי׳ן טראָהן.

אהרן: אַ! ביי זיין טראָהן!

ר׳ אליהו: און דאָרט, וואו ס׳ווערען אַריינגעשטעלט די אומגליקען, זענען מיר שטענדיג די ערשטע. זיין אומגליקליך — דאָס איז אַ הויכע עהרען־פּאַליכט, און דאָס יונגוואַרג — די יונגע פעלקער, האָבען דאָס נאָך נישט פערדינט. אויב אין פאַמיליע וועט פאָרקומען עפּעס זעהר וויכטיגעס, וועט איהר דאָך שיקען איינאָרדנען די זאַך דעם קליגסטען, פלייסיגסטען, און ניט דעם נאַרישסטען און פוילען.

2־יוד. הערט, וואָס ער רעדט.

ר׳ אליהו: דאָס יודיש פאָלק איז אַ אויסדער־וועהלט פאָלק. וואָס בעדייט דאָס? דאָס הייסט, ווען ס׳חמאַרעט זיך דער הימעל, דאַרפען מיר די ערשטע צונעהמען דעם בליץ, אַרויפנעהמען דעם צאָרן אויף זיך און אויפ׳ן חלק פון אַנדערע זאָל אויסקומען זעהר וועניג. צי דאָס איז נישט קיין גרויסער כבוד?

1־טער יוד: ס׳איז זעהר אַ ביטערער כבוד.

ר׳ אליהו: יע, נאָר דערפאַר זענען מיר נאָהנטער צום טראָהן ווי אַנדערע.

אהרן: ר׳ אליהו, איהר פערגעסט, אַז שטאַרקער פון גאָט שלאָגען אונז מענשען. אָי, ווי זיי שלאָגען אונז! אָהן רחמנות, אָהן באַרמהערציגקייט. מיר ליידען פון ביידע זייטען — פון דער הויך און פון אונטען. און פון אונטען פיעל שטאַרקער, ווייל דאָס זענען דאָך פונדעסטוועגען אייגענע — אַלץ אונזערע ברידער. שרעקליך צו לעבען, ר׳ אליהו.

ר׳ אליהו: יעדעס מאָהל...

2־טער יוד: ער האָט געזאָגט ריכטיג. ער איז גערעכט.

1־טער יוד: שטילער, לאָזט רעדען.

ר׳ אליהו: יעדעס מאָהל, ווען מענשען הויבען זיך אָן צו קריגען

מיט גאָט, שרײַען צו איהם אָדער פֿאָדערן פֿון איהם, שטעלט זיך אויף זייער וועג דאָס יודענטום, דער אַלטער שטאַם — די אַלטע מחנה אַרום דעם אייביגען טראָהן. ווען מ'בעפֿאַלט עמיצענס הויז, ליידען קודם־כל די אַלטע דינער. זיי נעהמען צו די ערשטע קלעפּ, אַלס טרײַע דינער. אַזוי איז געווען פֿון אייביג, און אַזוי וועט פֿערבלײַבען אויף אייביג. אַ לאַנגער וועג שטעהט פֿאַר דער מענשהײַט, און נאָך פֿיעל יודיש בלוט וועט פֿערגאָסען ווערען.

אהרן: דאָס איז אַ אונגערעכטיגקײַט.

ר׳ אליהו: אָבער דאָס איז אַ כּבוד! ווײַסט, ר׳ אַהרן, אַז דאָרט וואו ס'פֿערגיעסט זיך דאָס בלוט פֿון אַלטען פֿאָלק, — דאָרט ווערט גע־בוירען די אַלגעמײַן־מענשליכע פֿרײַהײַט, דאָרט ווערט פֿערזייעט נײַעס פֿאַר אַלעמען. אַ! מענשליך בלוט, אַזוי ווי קאָסטבאַרע ווײַן, איז צו־גאָסען איבער'ן קערפּער פֿון מענשען, אַזוי ווי אין כּלים. דאָס בלוט, אַזוי ווי ווײַן, ווי עלטער דאָס איז — ווערט דאָס אַלץ טײַערער, אַלץ קאָסטבאַרער. ווען איהר טראָגט אַרויס פֿון קעלער אַ מיט מאָך פֿער־וואַקסענע פֿלאַש אַלטען, הונדערט־יעהריגען ווײַן און אומגערן צובּרעכט איהר די פֿלאַש, פֿערפֿולט זיך די לופֿט מיט אַ זעלטענעם בשמים ריח. נו, און ווען איהר צובּרעכט אַ כּלי, אין וועלכער ס'איז געווען אַ נאָך מעהר טײַערע פֿליסיגע זאַך...

שרה: צובּראַכען די כּלי! צובּראַכען!

ר׳ אליהו: טײַערס, גאָלדענס בלוט, — צי קען דאָס אַ דורכגעהן אַזוי, אָהן קיינע פֿאָלגען? דער גײַסט, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פֿון דער פֿינסטערער געפֿענגעניש, טראָגט זיך אין דער לופֿטען און וועט זיך ערגעץ־וואו אַראָבלאָזען, ווי אַ פֿויגעל אויף אַ אונבעוואוסטען ערד־טייל. וואו — אַלץ איינס. פֿון די יודישע בת־עלמנ'ס ווערט געבוירען דער פֿרײַהײַטס־גײַסט. אין דעם איז אונזער אונגליק, נאָר אויך אונזער טיעפֿעס, טרויעריגעס גליק. איך געה אַוועק, רב אהרן. מען ערוואַרט מיך אין אַנדערע פֿאַמיליעס. דאַוועגט. זײַט געזונד! (געהט אַרויס; דער 1־טער און 2־טער יוד מיט אַכטונג נאָך איהם).

ענמאַן (חנה'ן). וואָס איז מיט אײַך.

חנה: דאָראַ גאָלדבלאַט האָט זיך אויפֿגעהאָנגען.

שרה: איך הער דאָס ערשטע מאָהל דעם רב ר׳ אליהו.

סילקין: גאָלדבלאַט... דאָס איז דיזעלבע... וועלכע... אַ געשיכטע וויל איך אײַך דערצעהלען.

עֶנמאַן: איך פֿערשטעה איצט. איך פֿערשטעה אַלץ (געהט אָב אין גרויסער אויפֿרעגונג).

שרה: וואָס־זשע האָט זי געוואָלט טהון?

חנה: דער חתן האָט זיך הערוואוסט, און ער האָט נישט גע־דאַרפֿט וויסען. דאָס איז אַלץ. קיינער דאַרף נישט וויסען. דאָס איז די זאַך.

אהרן: גוט. אָבער וואו־זשע איז מיין זוהן? ער איז אַ קלוגער זקן, דער רב ר׳ אליהו, זאָל ער מיר אָבער אומקעהרען מיין זוהן. זאָל ער אומקעהרען דעם זוהן, וועל איך גלויבען דעם רב. וואָס? צוברעכען די כלי מיט׳ן טייערען ויין — האָט דאָס עפּעס אַ זינען? נו יע, אויסגע־גאָסענע ויין פֿיעלט־אָן די וואָהנונג מיט אַ גוטען ריח. אָבער איך פֿרעג: צו וואָס דאַרף מען איהם אויסניסען? ר׳ אליהו געפֿינט תירוצים צו דעם, וואָס איז שוין פֿאָרגעקומען, אָבער צו וואָס איז דאָס לכתחלה פֿאָרגעקומען? צו וואָס? זאָל ער ענטפֿערן אויף דעם. ער איז מיך מנחם: דאָס וועט אַלץ זיין דאָרט, ווען־ס׳איז, אין ווייטען צוקונפֿט. נאָר שוין אַזוי פֿיעל דורות און אויף אונזערע קעפּ שיטען זיך אומגליקען, און מ׳זאָגט אונז אַלץ: ווייטער וועט זיין בעסער, ווייטער וועט זיין בעסער. ווען־זשע? ווען? איך גלויב נישט אין דעם. ווען איז דאָס נוצליך, אַז מיין איינציגער זוהן זאָל ליגען דאָרט, אויפ׳ן שטרוי? אז ער זאָל שטאַרבען כמעט אין מיינע אויגען?... ניין, איך וועל נישט דאַוונען.

6.

(קומט אַריין אַ מענש - חנה, דערזעהענדיג איהם, שטעלט זיך אָב, ווערט בלאַס, קוקט איהם, נישט אַראָבנעמענדיג די אויגען, אינ׳ם געזיכט).

דער מענש: דאָ וואָהנט שיפּער? מ׳פֿרעגט וועגען דער קבורה.

עֶנמאַן: דאָ. וואָס איז דען?

מענש (דערזעהענדיג סילקינ׳ען, נעהמט אַראָב דאָס היטעל). מ׳בעט איהם באַלד קומען אַליין.

אהרן: איך קען ערגעץ נישט געהן (געהט אַוועק).

שרה: וואָס איז?

עֶנמאַן: עפּעס אַ פֿאָרמאַליטעט מיט די פּאַפּיערען.

מענש: איך וויים נישט. אַ נאָר באַלד קומען. איהר זענט זיין פֿרוי?

שרה: איך געה (טהוט אָן אַ טוך).

מענש (חנה׳ן). וואָס איז אַזוינס? וואָס קוקט איהר?

חנה: דערקענסט נישט?

מענש: וואו, פֿון וואַנען? קיינמאָל נישט געזעהן (קעהרט זיך אום).

חנה: אויף שאָסיי־גאַס... דו... דו...

מענש: (פלוצלונג, גראָב). וואָס, אויף שאָסיי־גאַס? איך ווייס פון קיין זאַך נישט. איהר טשעפּעט זיך (שרה'ן). נו, וואָס, איהר געהט? איך וועל אייך בעגלייטען... מ'וואַרט (געהט אַוועק מיט שרה'ן).

חנה: ער...

ענמאַן: ביי אייך איז עפּעס פאָרגעקומען מיט איהם. ער האָט אייך בעלייידיגט? וואוהין געהט איהר אַוועק?

סילקין: איהר וועט פאַלען. זי פאַלט.

חנה: ער... געהט נישט נאָך מיר, איך בעט אייך — געהט נישט נאָך מיר (געהט אַרויס).

סילקין: אַ אומגליקליך פאָלק זענט איהר, עהרען־וואָרט. וואו זעהט מען דאָס? פשוט אָהן אַ סוף.

ענמאַן: צו דען האָט איהר אַצונד נאָר בעמערקט אונזערע טרעהרען? מיר וואָהנען זייט־ביי־זייט מיט אייך אַזוי פיעל הונדערטער יאָהרען, און ריכטיג ווי אַ וואַנד פון שטיינער וואָלט זיין צווישען אונז...

סילקין: איהר פערדעקט אַלץ, בעהאַלט זיך, גאָט ווייס אייך.

ענמאַן: צו וואָס זאָל מען שרייען וועגען די צרות. אַלץ איינס וועט קיינער נישט דערהערען. און אויב מ'וועט דערהערען, וועט מען פערבייגעהן.

סילקין: אַ אומגליקליך פאָלק.

7.

(חנה, קומט אַריין אין טהיר).

חנה: און וואָס האָט ער געזאָגט?

ענמאַן: ווער?

חנה: ער... דערזעלבער, וואָס איז נאָר וואָס געווען.

ענמאַן: מ'דאַרף לעאָנ'ס דאָקומענטען.

חנה: ווייטער גאָר נישט?

סילקין: ניין.

ענמאַן: פאַר וואָס אינטערעסירט ער אייך אַזוי שטאַרק?

חנה: וואו איז דער פאָטער... אַח, יע, אַ בריעף...

ענמאַן: אַ בריעף?

חנה: איצט קען איך שוין וועגען דעם רעדען... כ'האָב פער־

געסען. לעאָן האָט מיר פאַר׳ן טוידט איבערגעבען אַ בריעף...

ענמאַן: וואו איז ער?

חנה: כ׳האָב איהם בעהאַלטען. ער וועט נאָך קומען?

ענמאַן: כ׳ווייס נישט... ניין...

חנה: (פלוצלונג). דו קענסט מיך אַוועקפיהרען פון דאַנען תיכף, דיזעלבע מינוט? אז אַלץ, וואָס איז געווען, זאָל זיך אָבשטעלען פון אונטען. לאָמיר אַוועקפאָהרען, אַוועקפאָהרען פון דאַנען.

ענמאַן: וואוהין־זשע זאָלען מיר אַוועקפאָהרען?

8.

(דער 1־טער יוד קומט אריין).

1־טער יוד: נו וואָס? מ׳דאַרף באַלד אַרויסטראָגען (חנה געהט אַרויס).

ענמאַן: מיר האָבען נאָך נישט קיין ערלויבניש פון דער פאָליציי צו מאַכען די לויה.

1־טער יוד: איך זאָג דאָך אייך. זיי האָבען היינט זעהר פיעל אַרבייט.

ענמאַן: די פּראָצעסיע וועט זיך באַלד אָנהויבען?

1־טער יוד: באַלד. איך וועל זאָגען דער חברה קדישא. די דאָקומענטען וועט מען דערנאָך אָבנעהמען (געהט אַרויס).

סילקין: נו, איך געה. וואָס־זשע וועט זיין? איז אין פּעטערבורג, זאָגט איהר, פרעהליך? איהר וואָלט חאָטש אַריינגעהן צו מיר אַביסעל פלוידערן. איך וועל אייך שפּילען אויף דער פּיאַנינא. אַליין אויסגעלערנט זיך, שפּיל אָהן נאָטען, שפּעט. איהר וועט אַריינגעהן?

ענמאַן: גוט.

סילקין: קומט אריין. איך וואָהן נישט וויים, אַנטקעגען. דאָ אין שטאָדט אינטערעסירט זיך קיינער נישט מיט מוזיק. לעב אין אַזאַ שטאָדט (געהט אַרויס שטיל, אויף די שפּיץ פינגער).

9.

(קומט אַריין חנה מיט׳ן בריעף).

ענמאַן: וואָס שרייבט ער?

חנה: כ׳פערשטעה נישט (דערלאַנגט דעם בריעף).

ענמאַן (לייענט) משונה׳דיג.

חנה: ער האָט געבעטען דורכלייענען נאָר נאָך זיין טוידט.

ענמאַן: כ׳פערשטעה נישט. וואָהנזיניג...

חנה: יע... איך ווייס נישט (פויזע)... איך וויל אייך עפּעס דער־צעהלען.

ענמאַן: וועגען מענש, וואָס איז דאָ אָקאָרשט געוועזען.

חנה (שנעל). פון וואַנען נעהמט איהר דאָס? יע, וועגען איהם. איך קען נישט. איך מוז אייך דערצעהלען. איך מוז...

ענמאַן: דערנאָך. אַנ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: דערנאָך וועט זיין צו שפּעט.

ענמאַן: מהוט אַ קוק איף זיך. איהר זענט קראַנק.

חנה: ניין, איך וועל דערצעהלען.

ענמאַן: איך וויל קיין זאַך נישט וויסען. קיין זאַך.

חנה: איהר פערשטעהט שוין אַליין?

ענמאַן: איך פערשטעה קיין זאַך נישט, נאָר — אַנ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: איך קען נישט מעהר. פערשטעהט, איך קען מעהר נישט שווייגען. מיך שטיקט. פאַר וואָס ווילט איהר נישט אויסהערען? מיר וועט ווערען לייכטער.

ענמאַן: און מיר?

חנה: אויך.

ענמאַן: אויך? דערצעהלט.

חנה: יעקב, איהר ווייסט, ווער איז דער מאַן!

ענמאַן: (צודעקענדיג זיין געזיכט, אָבקעהרענדיג זיך). וועלכער?

חנה: וואָס איז דאָ געוועזען.

ענמאַן: ווער?

חנה: יעקב, יעקב, יעקב, — דאָס איז מיין מאַן... דאָס איז מיין — „געליעבטער״... איך ווייס נישט, ווי צוזאָגען. אַ מאַן, נאָר מיר האָבען נישט חתונה געהאַט. איהר פערשטעהט? איהר פערשטעהט? פערשטעהט איהר מיך?

ענמאַן: אַ מאָדנע זאַך. די גאַנצע צייט איז דאָס ביי מיר אין קאָפּ. אַ מאָדנע זאַך.

חנה: אָט האָב איך דערצעהלט.

ענמאַן נאָך נעכטען: איז דער געדאַנק אַ דורכגעפלויגען בײַ מיר אין קאָפּ. דראַ גאָלדבלאַט.

חנה: יע (פויזע). דערצעהלט. איצט ווייסט איהר אַלין. ענטשולדיגט. כ'האָב געוואָלט דאָס פערבאַרגען. וועד ווייס? קיינער נישט. כ'בין ווי אַלע פרײַלינס. קיינער נישט, איך בין ווי אַלע, און פלוצלונג געהט ער אַריין, ער געהט אַריין. איצט ווייסט איהר אַלין. נו, וואָס שווייגט איהר? נו, שלאָגט מיך.

ענמאַן: איך קען אײַך נישט הערען.

חנה: געהט אוועק פון מיר. ענטלויפט. כ'האָב אײַך געוואָלט אָבנאַרען. כ'בין אַ נידריגע, געמיינע. געהט אוועק.

ענמאַן: צו וואָס, צו וואָס רעדט איהר דאָס? נאָך מעהר וועל איך ווערען צוגעבונדען צו אײַך. נאָך טײַערער זענט איהר מיר געוואָרען.

חנה: כ'האָב געוואָלט לייקענען, אָבער אפילו קיין איין מינוט האָב איך נישט געקענט פאַרגעסען. דאָס זיצט אין מיר, שטענדיג אין מיר. איצט, קען זיין, וועט ווערען גרינגער... אינגאַנצען גרינג.

ענמאַן: איך וועל אײַך נישט אָבלאָזען, שוועסטער מיינע, מיין אונגליקליכע חנה, נישט ריכטיג וואָס איהר האָט דערצעהלט. ס'האָט זיך אײַך געחלומ'ט. ס'איז אַ שלעכטער חלום.

חנה: אָח, ווען דאָס זאָל זיין נאָר אַ חלום.

ענמאַן: וואָס האָט זיך דען געטראָפען? גאָר נישט. נאָך נײַע טרעהרען זענען געפאַלען — אָט און נישט מעהר. ריינע טרעהרען, ווי פערל. טרעהרען פון אַגעפייניגטער יודישער טאָכטער. קיין זאַך איז נישט פאַרגעקומען. נאָך טײַערער זענט איהר אונז אַלעמען געוואָרען. קוקט, ווי איבער'ן קערפער פון דראַ גאָלדבלאַט ווייגען אפילו פרעמדע, ווי מיר וואָלטען פערלירען די טײַערסטע, די געליבסטע טאָכטער אונזערע.

חנה: נאָך איינע איז איבערגעבליבען.

ענמאַן: נישט איינע אוי; נישט נאָר איינע. זיי אַלע זענען נעהנטער פון אַנדערע צום הארצען פון פאָלק, חנה! איך וועל קושען אײַער קלייד...

חנה: פאַר וואָס נעהנטער?

ענמאַן: ווײַל מ'וועט דערפיהלען אין אײַך די ליידען פון אונז אַלעמען, פונ'ם גאַנצען פאָלק. נישט איהר ווייַנט און פערבעהאַלט שטאָלץ אײַערע טרעהרען — די אומגליקליכע ערד קרעכצט: זי איז געשענדעט, זי איז צוריסען.

חנה: געשענדעט שטעה איך דאָ.

ענמאַן: צי דען זענען יסורים נישט קיין עהרע? ברכות וועט מען

שיקען אײַך, אויף אײַער קאָפּ. אונבעוואוסט וואו — גאָט ווייס אין וואָסערע ווינקעלעך — וועט מען זאָגען: אָט וואָס ס'איז פאָרגעקומען מיט די שענסטע און בעסטע טעכטער פון אונזער פאָלק. און אויפ'ן אַנדערן עק וועלט — גאָט ווייס וואו — וועלען פרומע זקנים מתפלל זיין פאַר אײַך, חנה.

חנה: מתפלל זיין פאַר מיך? פאַר מיך?

ענמאַן: אויף אַ בלוטיגען שטיין האָט מען אײַך אַוועקגעלייגט, שעהן קינד אונזערס, אונזער אײדעלער בלום... בלומעלע אונזערס.

חנה: וואָס בין איך? אַ שמוֹיב. ווער בעמערקט מיך? אַזויפיעל אומגליקען, אַזויפיעל צרות. וואָס איז דערין, אויב דאָס איז פאָרגעקומען מיט מיר! איך לײַד. איך לײַד אַליין, איך בעהאַלט זיך. זאָל נאָר דער פאָטער נישט געוואָהר ווערען. ליבער פאָטער, אַזאַ וואוילער, אַזאַ אומגליקליכער. אָח, פאַר וואָס האָט דאָס איהם געטראָפען? זאָל ער נאָר נישט געוואָהר ווערען. אַזאַ שטילער, קיינעם קיינמאָהל נישט בעליידיגט. איהר קענט איהם נישט, יעקב,

ענמאַן: צו וואָס דאַרף ער וויסען? מ'דאַרף נישט.

חנה: איך אַליין. איך אַליין. איהר דאַרפט אויך פערגעסען.

ענמאַן: איך האָב פערגעסען.

חנה: נו, יע. געוויס. מ'דאַרף נישט (ענמאַן שטרעקט איהר אויס די האַנד) געוויס (זי דערלאַנגט איהם די האַנד). איך וועל זיך ווי עס איז בערוהיגען גאָרנישט...

ענמאַן: איהר האָט נישט פערשטאַנען.

חנה: וואָס האָב איך נישט פערשטאַנען?

ענמאַן: (נישט אַרויסלאָזענדיג די האַנד). איך אײַער האַנד...

חנה: מײַן האַנד... צו וואָ... (פלוצלונג פערשטעהענדיג, האַקט איבער ערשראָקען) ניין. ניין (שרײַט). ניין!

ענמאַן: איהר האָט מיר נעכטען געגעבען דאָס וואָרט.

חנה: יע, נעכטען.

ענמאַן: וואָס=זשע איז פאָרגעקומען? איך ווייס נישט, וואָס איז פאָרגעקומען?

חנה: ניין, איך קען נישט, יעקב. איהר זענט אַ גוטער — אַזאַ גוטער, אַז איך קען נישט.

ענמאַן: איך וועל נישט אָבטרעטען, איך וועל נישט אָבטרעטען פון אײַך. איך וועל מיט געדולד וואַרטען, ביז וואַנען איהר וועט זאָגען.

איך וועל רעכענען: ס׳קען זיין מארגען, ס׳קען זיין אין א חודש ארום אדער אין א יאהר! נאר איך וועל נישט אוועקגעהן. וואוהין זאל איך געהן? איך בין דא, וואו ס׳איז מיין גליק, מיין גאנץ לעבען. וואוהין זאל איך געהן?

חנה: ס׳קען זיין איהר זאגט נאר אזוי, מיך נישט צו בעלייריגען.

ענמאן: מיט מיין גאנצער זעעלע בין איך מיט אייך. ס׳איז נישטא קיינער, וואס זאל זיין טייערער פאר אייך. שטרעקט נאר אויס אייער האנד הויבט נאר אויף די אויגען אויף מיך.

חנה: טהוט דאס נישט. איך בעט אייך.

ענמאן: פאר וואס? איך בין מיט אייך.

חנה: טהוט דאס נישט. דאס איז אונמעגליך.

ענמאן: פאר וואס?

חנה: אזא גוטער. איך ליעב אייך נישט... (דריקט זיינע הענד. לעגט־צו צו זיי איהר געזיכט). איך ליעב אייך נישט... אזא פיינער. מיר ווילט זיך קושען אייערע הענד (קושט).

ענמאן: וואס טהוט איהר?

חנה: פונדעסטוועגען ליעב איך אייך נישט. נעכטען האב איך בכיון געזאגט. איך ליעב אייך נישט. ניין: בכיון, אום איהר זאלט חתונה האבען, אזוי האב איך אויסגעקלערט...

ענמאן: איך וועל ווארטען.

חנה: וויפיעל־זשע ווארטען? וואס ווארטען? ביז איך וועל פערגעסען די נאכט אויף שאסיי־גאס. וויפיעל־זשע ווארטען?

ענמאן: איך וועל אלץ ווארטען.

חנה: איך וועל קיינמאהל נישט קלערען, אז איהר האט זיך גע־פיהרט נישט איידעל און ארענטליך. ענטזאגט זיך. נעהמט צוריק דאס ווארט. דאס איז דאך שטארקער פון אלץ.

10.

(אהרן קומט ארײן, שטעלט זיך אב גלײכגילטיג, דערנאך הויבט אהן איינצוהערען זיך).

חנה: פאר אונזערע וועלען מיר זיך ווייזען, ווי איך וואלט אייך ענטזאגט. עס קען זיין, איהר האט מורא, איך זאל נישט טהון, וואס דארא גאלדבלאט האט געטהון? ניין, דאס וועט נישט זיין. ס׳וועט נישט זיין, בערוהיגט זיך.

אהרן: דארא גאלדבלאט?

חנה: געהערט, דו האָסט געהערט?

אהרן: ס׳האָט זיך עפּעס געטראָפען מיט דיר, דערציעהל, זאָל ער דאָרט דערהערען אויך דאָס!

חנה: זאָל ער דערהערען, פאָטער, רעד אָב יעקב׳ן, ער וויל מיט מיר חתונה־האָבען, רעד איהם אָב דאָס נישט צוטהון.

אהרן: פאַר וואָס טאָר מען מיט דיר נישט חתונה האָבען?

חנה: ווייל איך בין, ווי דאָרא גאָלדבלאַט... און מיט אַזעלכע האָט מען נישט חתונה. איך האָב פאַר אייך אַלע געליינט, פערבעהאַלטען. איך בין דאָן געווען נישט ביי מיין פריינד. אויף שאָסיי־גאַס איז מען בעפאַלען ביינאַכט. איך האָב זיך געוואָלט אויפהענגען. מיט מיר טאָר מען נישט חתונה האָבען (קוים איינהאַלטענדיג זיך), דער׳הרג׳ע מיך!

(אונטער דער סצענע — די לויה־פּראָצעסיע. ס׳הערט זיך אַ קלאַנג פון מטבעות אין אַ בלעכערנער פּושקע).

אהרן: (פאַלט צו צו איהר מיט אַיאָמער). טאָכטער מיינע, מיין שענע טאָכטער (קושט אויפ׳ן פאָל איהר קלייד). מיין ריינע מיידעלע, מיין בריליאַנט.

חנה (חליפּעט), וואָס האָבען זיי מיט מיר געטהון! פאַר וואָס? פאַר וואָס? (נעהמט אַרום מיט די הענד דאָס געזיכט פון פאָטער, אַזוי ווי אַ קינד).

אהרן: דו הערסט? ווידער די פראַגע: פאַר וואָס? אָדער דו ווערסט זיך ווידער מאַכען פאַר אַ טויבען? איך גלויב נישט דיין שווייגען. דאָס צווייטע מאָל פרעגט מען דיך, און ווידער נישט איך. און ווידער אַ פרוי, נו, ענטפער־זשע, דו מוזט ענטפערן. אַלץ די זעלבע קורצע פראַגע, זי איז ביי אַלעמען אויפ׳ן צונג. און מ׳האָט נאָך געוואָלט, אַז איך זאָל מתפלל זיין, איהם דאַנקען. גענוג! איך בין שוין מיעד צו האַלטען מיין קאָפּ איינגעבויגען. וואָס האָסטו געטהון מיט מיינע קינדער? גיעב אַנ׳ענטפער!

11.

(ס׳ קומען אַריין יודען, אַ טומעל).

1־טער יוד: ס׳איז שוין צייט, ר׳ אהרן, שוין צייט.

2־טער יוד: די פּראָצעסיע האָט זיך שוין אָנגעהויבען.

(געהט אין צווייטען צימער).

12.

(שרה קומט אַריין).

שרה: מ׳טאָר נישט, מ׳טאָר איהם נישט מקבר זיין.

פאָרהאַנג.

דריטער אקט.

דער זעלבער צימער. עס ווערט אבענד.

1

שרה און דער 1=טער יוד.

שרה: (זיצט, דערשלאגען, אויף א נידריג בענקעל, ווישט די טרערען, וועלכע פליסען כמעט אומגערן). אלע האבען זיך מיט אמאל פון אונז אבגעקעהרט. א דאנק אייך, וואס איהר זענט אריינגעקומען.

1=טער יוד: פאר וואס=זשע זאל מען נישט אריינגעהן צו ארענט=ליכע יודען. צי דען זענט איהר דערפון ערגער געווארען?

שרה: פאר וואס=זשע האבען אלע, אלע אונז פערלאזען?

1=טער יוד: איהר זענט געווארען נאך מעהר אומגליקליך, אבער נישט ערגער זענט איהר געווארען (מיט א נידריגער שטים). נו, און ווי איז מיט'ן אלטען?

שרה: ער האט זיך פערשלאסען. ווי נאר ער איז געוואהר געווארען, איז ער אוועק צו זיך.

1=טער יוד. און ביז איצט איז ער נישט ארויסגעגאנגען?

שרה: ניין... איך האב זיך אבגעשטעלט אינגאנצען אליין...

1=טער יוד: און די טאכטער אייערע?

שרה: זי איז אוועק אויפ'ן בית=עולם צוזאמען מיט ענמאנ'ען און מיט'ן אפיצער. איך בין אליין אין גאנצען הויז.

1=טער יוד: אויף וועלכען בית=עולם? אויף אונזערען?

שרה: ניין, אויף זייערן.

1=טער יוד: און ס'איז געוועזן א גלח? אי=אי=אי. נישט גוט, עס קען זיין, איהר זיצט אזוי, ווי איהר וואלט בעוויינען א יוד.

שרה: כ'ווייס נישט. ס'קען זיין, איך טהו נישט גוט. נאר גאט וועט מיר מוחל זיין. איך בעוויין מיין זוהן, און אויב מ'האט איהם מקבר געווען נישט אויפ'ן יודישען בית=עולם צוזאמען מיט אנדערע, לייד איך דען דערפון וועניגער?

1=טער יוד מ'זאגט, ביי אונז אויפ'ן בית=הקברות איז געוועזן א עולם מעהר פון צוואנציג טויזענד. די גאנצע שטאדט איז דארט געוועזן.

וואָס פֿאַר אַ קרעכֿצען זענען געשטאַנען אין דער לופֿט! אַלע האָבען געוויינט. יודען זקנים מיט ווייסע בערד האָבען געכֿליפּעט ווי קליינע קינדער... דער רב ר׳ אליהו איז געפֿאַלען אין חלשות. און ווען ער איז אַוועק פֿון בית־עולם, האָבען פֿיעלע געהערט, ווי ער האָט געזאָגט: „אין גיכֿען וועל איך זיך זעהן מיט זיי״.

שרה: און נאָך מיין זוהנ׳ס אָרון זענען נאָך געגאַנגען נאָר דריי מענשען.

1-טער יוד: און ווען דער כֿאָר האָט אָנגעהויבען זינגען, האָט זיך מיר געדוכֿט, אַז ביי מיר פּלאַצט דאָס האַרץ. איהר קענט דאָך אונזער גוטען כֿאָר. אויסערדעם האָט ר׳ אליהו געבראַכֿט מיט זיך ספּעציעל אַ חזן פֿון ווילנא. אָי זינגט ער!... פּסס... נישט מענשען, נאָר מלאכים האָבען געזונגען וויינענדיגע תפֿלות. און איבער דאָרא גאָלדבלאַט׳ס קבר איז געווען אַזאַ כֿליפּעריי, אַז פֿיעל פֿרויען זענען געפֿאַלען אין חלשות.

שרה: ר׳ שמחה, איהר וועט קיינמאָל נישט קענען פֿערשטעהן, וויפֿיעל איך לייד.

1-טער יוד: אַ שרעקליכֿע היסטאָריע, אַ שרעקליכֿע.

שרה: ווען איך זאָל דאָס חאָטש וויסען פֿון פֿריהער. דאָס איז מיר אפילו אויפֿ׳ן זינען נישט אַרויפֿגעקומען. געהט אַריין אַ מענש און זאָגט: דאָ וואָהנט שיפּער? דוכֿט זיך, איהר זענט דענסמאָל געווען.

1-טער יוד: ניין, נו, נו.

שרה: „וואָס איז?״ „מ׳בעט באַלד קומען צוגעהן״.

1-טער יוד: קיין גוטס וועט שוין מסתמא נישט אַרויסקומען.

שרה: איך געה. איך קלער, ס׳איז אודאי עפּעס וועגען די דאָקומענטען. ער געהט אַליין אַריין און קוקט נישט אין די אויגען.

1-טער יוד: געווים, נו, געווים.

שרה: און זאָגט מיר: „דאָ איז אַרויסגעקומען אַ טעות. אייער זוהן טאָר מען נישט מקבר זיין אויפ׳ן יודישען בית־עולם. ער איז אַ פּראַוואָסלאַווּנער, אַ געטויפֿטער״. איך האָב לכתחלה געמיינט, אַז זיי זענען זיך טועה. נאָר ער האָט מיר בעוויזען די פּאַפּירען. שוין זיבען יאָהר, אַז לעאָן האָט דאָס געטהון.

1-טער יוד: אַי־אַי־אַי. און קיינער האָט גאָר נישט געוואוסט. אַי־אַי־אַי.

שרה: איך האָב די פּאַפּירען פֿריהער גאָרנישט געזעהן. און ווער קוקט דען? ווער האָט דאָס געקענט וויסען? ס׳איז דאָך שוין זיבען

יאָהר, אַז ער איז אפילו נישט געקומען צופאָהרען צו אונז. אַצונד פערשטעה איך, פאַר וואָס.

1=טער יוד: איך האָב געמיינט, אַז מיט'ן אַלטען וועט זיין ערגער, ווען ער וועט געוואָהר ווערען.

שרה: ער האָט געשוויגען, חאָטש איין וואָרט. ער האָט געוואָלט אַ געשריי טהון, האָט אָבער נישט געקענט. זיצט ביי זיך.

1=טער יוד: אפשר אַריינגעהן צו איהם?

שרה: די טהיר איז פאַרשפאַרט. ווען זיי זענען געקומען מיט אַ פראָסטען געלען אָרון פון פאָליציי, האָב איך אָנגעקלאַפט צו איהם, געזאָגט: „געה געזעגען זיך מיט'ן זוהן".

1=טער יוד: נו, און וואָס האָט ער געענטפערט?

שרה: ער האָט געענטפערט: „גיעב איהם איבער אַ גערוס פון מיינעטוועגען.

1=טער יוד: און ער איז טאַקי נישט אַרויסגעגאַנגען?

שרה: ניין.

1=טער יוד: ער איז אַ פרומער יוד. איך וועל פּרובירען דורכשמועסען זיך מיט איהם. נישט גוט, אויב ער איז דאָרט אַלץ אַליין. גאָט ווייס, וואָסערע געדאַנקען עס קענען איהם קומען אין קאָפּ אַריין. ער איז דאָ? (ווייזט אָן).

שרה: יע.

1=טער יוד: (קלאַפּט מיט מורא. פויזע. קלאַפּט העכער). ר' אַהרן.

אהרנ'ם שטימע: גיעב איהם איבער אַ גערוס פון מיינעטוועגען. איך האָב שוין געזאָגט.

שרה: דאָס זעלבע.

1=טער יוד: איהר האָט אַ טעות. דאָס בין איך. נישט גוט ר' אהרן. איהר האָט פערלאָזען אייער פרוי לחלוטין אַליין (פויזע). צי דען קען מען זיך אַזוי פיהרען מיט אַנ'אַלטער פרוי?

אהרנ'ם שטימע: און ער איז שוין נישטאָ?

שרה: ער פרעגט דאָס וועגען זוהן.

1=טער יוד: ניין, אַלץ געענדיגט. אייער ווייב זיצט דאָ אַליין און וויינט. וואָס? אַלס אַ גוטער מאַן און אַ בעל=משפחה, דאַרפט איהר זיין געבען איהר, מנחם זיין איהר.

שרה: גוט, גוט, זאָגט דאָס איהם.

1=טער יוד: איצט, ווען אויף אייך איז אָנגעשיקט געוואָרען אַזאַ אומגליק, דאַרפט איהר זיין נעבען איהר. איך רעד דען נישט ריכטיג? וואָס? איהר זענט אַ מאַנסביל און אַ אָרענטליכער פרומער יוד. זי זיצט דאָ און וואַרט אויף אייך. איהרט הערט מיך ר׳ אהרן? אויף אייך ליגט אַ חוב בנוגע צו אייער משפחה. מ׳טאָר נישט אַזוי מיט אַ מאָהל אַראָב לאָזען דעם קאָפּ און קלערען, אַז אַלץ איז שוין...

אהרנ׳ס שטימע: באַלד וועל איך אַרויסגעהן צו אייך.

1=טער יוד (געהט אָב פון טהיר). באַלד וועט ער אַרויסגעהן, אַט זעהט איהר. און איהר שטאַרקט זיך אויך. איהר דאַרפט קלערען וועגען איהם און וועגען דער טאָכטער. מיר, יודען, קענען מיר זיך דען איבערגעבען טרויער? ניין, מ׳דאַרף אַרבייטען, מ׳דאַרף אונטערשטיצען אַנדערע.

שרה: דאָס איינציגע, וואָס גיט מיר כחות, — איז דער געדאַנק וועגן איהם.

1=טער יוד: נו, יע. אַלעמען איז שלעכט. אַלע ליידען. פונדעסטוועגען, וואָס=זשע קען מען דערפון אַרויסלערנען? איהר האָט געזעהן, אַז מ׳וועט אין וואַלד צוטרייסלען דאָס אָרט פון מוראַשקעס, ווי אַזוי די דאָזיגע קליינע בעשעפעניש׳ען הויבען=אָן צולויפען. זיי בעוויינען דען דאָס אַלטע? ניין, באַלד, נישט פערלירענדיג קיין מינוט, הויבען זיי אָן צובויען ווייטער, נייע לעבער. אַזוי דאַרפען מיר אויך טהון.

שרה: צו וואָס? כדי דער דורכגעהענדער מענש זאָל נאָכאַמאָל מיט איין קלאַפּ אַלץ צושמעטערען?

1=טער יוד: ס׳איז נישט אונזער זאַך. ס׳איז נישט אונזער זאַך. זאָלען זיי זיך צושטערען, און מיר וועלען מוזען פון ס׳ניי בויען.

שרה: און ווייטער?

1=טער יוד: ס׳איז נישט אונזער זאַך. מיר בויען, מיר האַלטען נאָר אין איין בויען, דערנאָך וועלען מיר זעהן. ס׳איז נישט אונזער זאַך, זעהט נאָר מיין קרעמעל: סחורה האָט זיך ביי מיר אָבגעשטעלט אויף צוויי רובל, נישט מעהר, און אומגליקען האָב איך געזעהן אויף טויזענד רובל. נאָר אַ דאַנק גאָט, וואָס זענען געבליבען לעבען און געזונד דאָס ווייב מיט די קינדער.

שרה: און ביי אונז...

1=טער יוד: ס׳ איז נישט אונזער זאַך. וואָס ס׳איז געבליבען, דאָס איז געבליבען.

2.

(ענמאן און חנה קומען אריין. שרה הויבט־אהן חליפען. חנה געהט צו צו איהר, נעהמט איהר ארום שווייגענדיג, דריקט זיך צו צו איהר. זעהר א לאנגע פויזע).

1־טער יוד: נו, נו, וויינט זיך אויס און א סוף. היינט מעג מען נאך וויינען, און מארגען שוין נישט: מ׳דארף ארבייטען, ארבייטען.

שרה: אודאי.

ענמאן: א ענדרע!

שרה: שוין אלץ געענדיגט. ער שלאפט שוין שטארק. אלץ אבגעטהון, ווי ס׳בעדארף צו זיין. איהר האט איהם אוועקגעלעגט און שטארק איינגעדעקט. שוין אלץ געענדיגט מיט מיין יונגעל. ער דארף שוין קיין זאך נישט.

ענמאן: א ענדרע!

שרה: צו וואס לייד איך נאך? צו וואס טויג דאס, ר׳ שמחה, אז מיר, נארישע אלטע לייט, זאלען לעבען, און די בליהענדע יונגע לייט זאלען אומקומען פאר אונזערע אויגען?

1־טער יוד: נו, איהר מאכט אזעלכע שאלות, וואס שפינאזא אליין וואלט אויף זיי נישט קענען ענטפערן, און איך בין דאך נישט דער רמב״ם, און אפילו נישט עהנליך צום רמב״ם.

ענמאן: ווי האט מען דאס אבגעלאכט פון אומגליקליכען לעאן!

שרה: דאנקט, קינדער, ר׳ שמחה׳ן, ער איז אריינגעקומען צו אונז. אלע האבען דאך אונז אוועקגעווארפען. מיין אומגליקליכער זוהן. צו דען איז ער נישט אונזערער? ווי נאר ער האט דערהערט, אז ביי אונז האט דא געטראפען אנ׳אומגליק, איז ער געקומען צופליהען אהער, ווי א פויגעלע. איז ער דען א פרעמדער? ער האט זיי אבגעגעבען זיין לעבען, ער איז געשטארבען פאר זיי, ווי א גבור. ער איז א פרעמדער? און אט האבען זיי איהם אוועקגעווארען, געלאזט בעגראבען אין פרעמדע ערד, איבער איהם געשטעלט א צלם.

ענמאן: א הילצערנעם צלם האט מען געשטעלט.

1־טער יוד (מיט שרעק). א צלם האבען זיי איבער איהם אוועק־געשטעלט?

שרה: ער איז שטענדיג געווען א גוטער, ארענטליכער יוד. אזעלכער איז ער געבארען געווארען און אזעלכער איז ער געשטארבען.

חנה: ער איז געווען אַ אָרענטליכער מענש, מאַמע.

שרה: פאַרוואָס־זשע האָט מען זיך אָבגעווענדעט פון איהם? פאַר וואָס האָט מען איהם אַוועקגעוואָרפען נאָכ׳ן טוידט, ווען ער האָט זיין לעבען אַוועקגעגעבען פאַר יודען. פאַר וואָס האָבען זיך אַלע פון אונז אָבגעקעהרט?

1־טער יוד: איהר קענט דאָך אונזערע יודען.

שרה: נישט אַלץ איינס איז דען, וואָס ער איז געווען נאָכ׳ן טוידט! זיין ריינע נשמה איז שטענדיג געווען מיט אונז, שטענדיג. ער האָט אייך אַוועקגעגעבען זיין גוף, און איצט טרייבט איהר איהם אַוועק ווען ער איז שוין טוידט, און קען שוין מעהר אייך נישט געבען,

1־טער יוד: איהר ווייסט, וואָס איך וועל אייך זאָגען? אַלץ דאַרף זיין ריין, אי די נשמה אי דער גוף. ווייל דאָס איז איינס.

חנה: יעקב, איהר הערט?

1־טער יוד (אַרויכגעהענדיג). נאָר פונדעסטוועגען האָט קיין מורא נישט, איך בין בטוח, אַז אין עטליכע טעג אַרום וועלען אַלע דאָס פערשטעהן און...

שרה: און מ׳וועט איהם מ׳חל זיין?

1־טער יוד: אַ גוטען שבת אייך. געוויס, מ׳וועט פערשטעהן, אַז סוף־כל־סוף איז ער דאָך געווען אַ יוד (געהט אַרויס, נישט דערלאַנגענדיג די האַנד).

חנה (אָהן איראָניע). זיי וועלען בערעכענען און איהם מוחל זיין. אויך אונז וועלען זיי מוחל זיין.

שרה: פאַר וואָס דאַרפען זיי אונז מוחל זיין? אין וואָס האָבען מיר זיך דאָס פערשולדיגט?

חנה: אין וואָס? אין דעם, וואָס מיר ליידען שוין צופיעל, מיר ליידען מעהר פאַר אַלעמען. אויב דער רב, ר׳ אליהו, איז גערעכט, און יעדע צרה איז אַ טרויעריגער כבוד, ווי אַזוי־זשע קען אונזער פאַמיליע זיין די געשעצטעסטע פון געשעצטע?

שרה: דעם כבוד וואָלט איך מיט חשק אַוועק געשענקט.

חנה: ניין, מאַמע. איצט וועלען מיר קיינעם נישט אַוועק שענקען אונזער טרויער. מיר וועלען איהר קיינעם נישט אַוועק שענקען.

ענמאַן: אויב ס׳וועט נאָר זיין מעגליך אומקעהרען זיך, אומקעהרען זיך צו אונזער פאָלק און לאַנד, וואָס האָט אונז ערנעהרט, צום רוהיגען וויגעלע, אַ שווערע משא פון טויזענדיעהריגע אַרומוואַלגערן זיך ליגט אויף אונזערע פלייצעס. מ׳וואַרט אויף אונז, מ׳וואַרט, איהר פיהלט דען

דאָס נישט? הערט איהר דען נישט די שטימע: „עי, וואו זענט איהר? איך בין דאָ, וואו זענט איהר?" ווער שרייט דאָס? דאָס היוז, וואו איהר זענט געבוירען געוואָרען, די שטיינער פון אייער געבורטס־שטאָדט, די אויגען פון דער מוטער, דאָס הארץ פון דער פערלאָזענער כלה, די יסורים און צרות פון די ברידער — אַלץ צוזאַמען, אַלץ צוזאַמען רופט, שרייט אָהן אויפהער, אָהן אויפהער. „וואו זענט איהר? איך ערוואַרט אייך!" און אַט קומען מיר אויפ'ן רוף. וואָס־זשע זעהט מען? די געבורטס־שטאָדט איז צושטערט, מיר וויינען איבער די קברים פון אונזערע ברידער, אונזערע כלות ענדיגען מיט זעלבסט־מאָרד, ווייל זיי זענען געשענדעט. שטאַרבען פאַר'ן אייגענעם פאָלק איז נישט שווער, אָבער לעבען, אָבער ליידען מיט איהם און זיין מיט איהם אומעדום, אַלס אַ טייל פון איין גאַנצען קערפער. וואָלט מען זיך קענען צוזאַמענשמעלצען! נישט אַוועקגען מעהר, נישט אַוועקגעהן ערגעץ. איז דען נישט גענוג, אויב מיר זעהען נאָר די יסורים פון אונזער פאָלק. אַ שרעקליכען ביישפיעל האָט געגעבען לעאָן. איבער זיין קערפער האָט מען חוזק געמאַכט און נאָכ'ן טוידט האָט מען זיך פון איהם אָבגעקעהרט, און אַזוי דאַרף זיין. אַזוי איז ריכטיג. זיי זענען גערעכט. דאָס איינציגע, וואָס ס'האָט זיך ביי זיי אָבגעשטעלט, איז דער בית־עולם. און ווער ס'האָט איין מאָהל אָבגעקעהרט פון איהם, זאָל מעהר נישט האָבען די פרעכהייט אַריינגעהן אין איהם. די דאָזיגע גרויסע עהרע דאַרף מען פערדינען.

שרה: וואוהין־זשע זאָל איך קומען בעווייגען מיין זוהן?

חנה (ענמאַנ'ען). גוט, וואָס איהר האָט דאָס אַלץ מיר געזאָגט.

ענמאַן: איך פיהל אַזוי.

חנה: און איך אַנדערש.

שרה (ענדיגענדיג ליכט בענטשען). נו, דאָס האָט זיך געענדיגט, און מ'דאַרף אָנהויבען לעבען ווייטער. מדאַרף לעבען (קלאַפט צו אהרנ'ען). אהרן, מ'וואַרט אויף דיך. שוין צייט זעצען זיך צום טיש (געהט אָב פון טהיר). ער וועט ווייטער נישט דאַוונען. און ס'איז שוין שבת.

3.

(אהרן קומט אַריין. זיין פיגור דריקט אויס הכנעה, אונטערטעניגקייט. אַלע קוקען אויף איהם; מ'צוזעצט זיך אַרום דעם שבת טיש. אהרן שטעלט זיך ביי די חלות וואָס זענען בעדעקט מיט אַ סערוועטקע, הויבט אָהן מיט אַ שטילער ציטערנדיגער שטימע).

אהרן: ויהי ערב, ויהי בקר (העכער) יום הששי. ויכלו השמים

והארץ וכל צבאָם (רעדט עפּעס שטיל, אונקלאָהר). ויקדש אלהים אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות... (לעגט אַוועק די הענד אויף די חלות). ברוך אַתה, ה׳ אלהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ (אהרן׳ס שטימע ווערט שטאַרקער). ברוך אתה, ד׳ אלהינו, מלך העולם (בייט איבער די שטימע). יע, דו ביזט דער קעניג פון דער וועלט, דו ביזט שטאַרק און אַלמעכטיג. און איך ליעג פאַר דיר אין שטויב. ווי מיט אַ שווערען האַמער האָסטו מיך אַ קלאַפּ געטהון. דו ביזט שטאַרק און אַלמעכטיג. ס׳איז נישטאָ קיין גלייכען צו דיר אויף דער גאַנצער וועלט. וואָס? איך רעד דען נישט ריכטיג, חנה? נו, זיי מתפלל צו איהם. פאַר וואָס ביזטו נישט מתפלל?

שרה: פאַר וואָס דאַרף זי עפּעס מתפלל זיין מעהר פון אַנדערע?

אהרן: אַ, מיין אַלטע פריינדין, אונזער טאָכטער ווייס מעהר פון אַנדערע זיין כח, וועלכער ברענט. ווי פייער, און איז שטאַרק, ווי אַ שטיין.

חנה: איך ווייס, ווי דו ביזט שטאַרק אומגליקליך, פאָטער מיינער.

שרה: דיר איז שווער מתפלל זיין, אהרן. איך וועל מתפלל זיין מיט דיר.

אהרן: דו ביזט אַזאַ שטילע און אונטערטהעניגע בעשעפעניש, דאָס ער וועט אויף דיך נישט אין כעס ווערען. אַ שטילע שעפעלע אין זיין סטאַדע. אויף אַזעלכע טהוט ער כמעט קיין בליק נישט אין די מינוטען פון זיין באַרעמהערציגקייט און אין די יאָהרען פון צאָרן. נישט אַזעלכע דאַרף ער. און אויב ער פערשאַפט איך אַזעלכע וועהטאָג, איז דאָס נאָר צופעליג, פאַרבייגעהענד. אַ שטילע שעפעלע אין זיין סטאַדע איז מיין אַלטער חבר. אָבער, שנעל און צורודערט פאַרבייגעהענדיג נעבען שוואַכע און אונטערטהעניגע, שיקט ער זיינע שטאַרקסטע קלעפּ די דאָזיגע (ווייזט אויף חנה׳ן), אויף אַזעלכע, אויף שטאַרקע און שטאָלצע. ער רופט זיי אַרויס צו מלחמה. ער ווייס, אַז זיין כח שטיצט זיך נישט אויף דער הכנעה פון די שוואַכע, נאָר אויפ׳ן גלויבען פון די שטאַרקע. און ער שלאָגט, און ער זוכט די אמונה, און ער איז דורשטיג נאָך איהר, ווי אַ אַכזריות׳דיגער לייב—בלוט. ער קלאַפּט איבער אונזערע הערצער מיט זיין פייערדיגען האַמער און קוקט: וועט דאָס האַרץ אויסהאַלטען? אָבער עס איז אונגעדולדיג. זעהר אונגעדולדיג. מיר וועלען אַליין קומען צו איהם... זאָל ער אונז נאָר געבען צייט. זאָל ער נאָר אונז נישט שלאָגען אַזוי אונרחמנות׳דיג אַ קלאַפּ-נאָך אַ קלאַפּ, אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ. דעמנסט-מאָל הערט ער דאָך, אַנשטאָט תפלות, נאָר קרעכצען, אַנשטאָט אַ ריח

פון קרבנות זעהט ער א פייער פון אונזערע וואהנונגען. זאל ער אונז געבען א בעשטימטע צייט. אבער ער גלויבט אונז נישט אן. ער האט מורא, אז שטארקער ווערענדיג וועלען מיר אויפשטעהען געגען איהם אלע צוזאמען. און כל־זמן מיר זענען שוואך און פונאנדערגעטיילט, סטארעט ער זיך אונז אונטערטהעניגען, צוטרעטען אונז, וויזען זיין קראפט — די קראפט פון א גיגאנט געגען א קינד. צו וואס האט ער מיך ארויסגערופען אויף אזא שרעקליכע, נישט גלייכע מלחמה? איך האב דאס נישט געוואלט, איך האב געדאווענט פופציג יאהר נאכאנאנד, איך האב געגלויבט, טיעף געגלויבט, אבער ער, ער וואס לייענט אין די הערצער פון מענשען, ווי אין אן אפענעם בוך, ער האט ריכטיגער געוואוסט מיין בעציהונג צו איהם. „איך וועל פרובירען דיין אמונה”, האט ער מיר געזאגט, „איך וועל דיר שיקען א נסיון”. קען מען אזוינס טהון? קען מען אויספרובען אמונה? הערט נאר, ווי חיטרע ער האט דאס געטהון. יע, חיטרע. ער האט מיך אויסגעפרובט, אבער אין דערזעלבער צייט האט ער געוואוסט, אז איך וועל פון איהם נישט קענען אוועקגעהן. ער האט געוואוסט, אז אלץ איינס וועט ער אין דער לעצטער מינוט מיך מאכען אונטערטהעניג. אויף צום סוף האט ער צוגעגרייט דעם שווערסטען נסיון — ער האט געוואוסט, אז מיין זוהן וועט נישט ליגען צוזאמען מיט מיר. צו וואס האט איהם געטויגט די גאנצע מעשה מיט'ן אויספרובען, אז ער האט סיי־ווי־סיי בעשלאסען אונטערטהעניגען מיך מיט כח? ער האט דער'הרג'ט מיין זוהן. „וועט ווערען דענסטמאל פאר מיר אונטערטהעניג דער דאזיגער אלטער, גראהער יוד”, האט ער געקלערט... איך בין איהם נישט גע־ווארען אונטערטהעניג! נישט קלערענדיג, האט ער מיר פערשאפט יסורים, נאך מעהר שרעקליכע, וועגען וועלכע עס ווייסען דריי פון די פיער, וואס זיצען ביי'ן טיש. „וועט מיר ווערען דענסטמאל אונטערטהעניג דער אלטער יוד?” — איך בין נישט געווארען אונטערטהעניג. — „אויב דו וועסט נישט ווערען אונטערטהעניג מיט גוטענס, וועל איך מיט כח ארויסרייסען ביי דיר די אונטערטהעניגקייט”. און ער האט בעוויזען וואס ער פערמאגט. איך האב פערשפיעלט. איך בין בעזיעגט. קיינמאהל וועל איך זיך שוין נישט אויסגלייכען. נו, וואס האט ער דערפון? וואס האט ער דערפון, וואס אן אלטער, אומגליקליכער יוד וועט צופאלען מיט הכנעה צו דער האנד, וואס האט איהם א קלאפ געטהון?

שרה: וואס רעדסטו, אהרן? פון צרות ביזטו, ווייזט אויס, אראב פון זינען. נאר אויב ס'וואלט זיין אנדערש, וואלטען מיר נישט פיהלען יעדע מינוט, אז גאט איז דא, צווישען אונז, צווישען אונז אומגליקליכע.

אהרן: און צו וואס דארף מען, אז ער זאל שטענדיג זיין צווישען

אונז? וואָס באמת טהוט ער דאָ? צו פּאַסט איהם, אַזאַ גרויסען, אַזאַ אַלמעכטיגען, צו פּאַסט איהם געפינען זיך צווישען אַזעלכע קליינינקע מענשעלעך, ווי מיר זענען, פערנעהמען זיך מיט אונזערע קליינינקע ענינים, אינטערעסירען זיך מיט אונזערע קליינינקע דאגות? איך פערשטעה דאָס נישט. ער האָט דען נישט קיין וויכטיגערע זאַכען? ער האָט אַ זונן, שטערען, וואָלקען און, ווי די חכמים זאָגען, נאָך פיעל אַזעלכע וועלטען, ווי אונזערע קליינע וועלט. און ער איז אַלץ דאָ, אַלץ דאָ.

שרה: ער איז דאָ כדי צו ברענגען גערעכטיגקייט — אָט צוליעב דעם איז ער שטענדיג דאָ. ער וויל, אַז אין לעבען זאָל זיין נאָר גערעכטיגקייט.

אהרן: ער איז גערעכטיג. ער איז זעהר גערעכטיג, עס קען זיין — צופיעל גערעכטיג. ווען אומגליקליכע, אויסגעמאַטערטע מענשען פּרובירען זיך איהם ענטפערן, זאָגען אָפען אַ קליין וואָרט: „פאַר וואָס"? פאָרלעגען די קליינינקע פראַגע אין דער וועלט: „פאַר וואָס" — ענטפערט ער און איז זיך נוקם אכזריות'דיג... ביז'ן זיבעטען דור. ער איז גערעכטיג, — און אין דער גערעכטיגקייט טרעט ער, טרעט ער אונז און מ'זעהט גאָר קיין סוף נישט. ער דאַרף דען תפלות? צו וואָס באמת טויג דאָס איהם? אָבער פּרובירט נאָר נישט מתפלל זיין. ער וועט אייך דערשלאָגען מיט אַ גערעכטיגען דונער און פערברענען. אָבער איך פרעג דאָך: צו דען איז דאָס טאַקע, אַזוי נויטיג, אַז די גערעכטיגקייט זאָל טריאומפירען? צו וואָס דאַרף מען איהר? ווער האָט דאָס בעשלאָסען, אַז מענשען דאַרפען האָבען גערעכטיגקייט? דאָס איז געווען אַ אכזריות'דיגע האַרץ, וואָס האָט אַזוי בעשלאָסען. נישט אמת נישט אמת! רחמנות — אָט וואָס מיר דאַרפען האָבען. רחמנות!

4.

(ער קומט אַריין סילקין).

אהרן: ביי זיין גערעכטיגקייט איז אונמעגליך צו לעבען, אונמעגליך אפילו אַליין מקבר צו זיין דעם איינציגען זוהן, דעם קדיש, פרעמדע מענשען, פרעמדע מענשען טהוען אונז דאָס, ווי אַ טובה.

סילקין: אַלץ אָבגעטהון, זייט רוהיג.

אהרן: (דריקט איהם די האַנד). נו... ווען איהר זאָלט וויסען... ווי אַזוי... ווי אַזוי...

חנה: (שטעהט אויף פון אונטער'ן טיש).

שרה: יועץ מ'זאָל חאָטש וויסען, — צו וואָס האָט ער דאָס געטהון?

צו וואס האט איהם געטויגט שמד'ן זיך?

חנה: איצט פערשטעה איך... ער האט מיר איבערגעגעבען פאר'ן טוידט א בריעף. אט איז זי, איין שורה (ווייזט).

ענמאַן: איצט איז אַלץ פערשטענדליך.

חנה (לייענט). „איך האב דאס געטהון, כדי אריינצוטרעטען אין אינסטיטוט".

סילקין: אלס א יוד, האט מען איהם נישט אנגענומען.

אהרן: (ליידענד). אי־אי־אי, וואס איז דאס, וואס האט ער געטהון! ער האט געוואלט זיין א געבילדעטער מאן. האט אונז געוואלט מנחם זיין... אי־אי־אי.

שרה: און מיר האבען זיך אזוי געפרעהט, ווען מ'האט ערהאלטען זיין טעלעגראמע. איהר געדענקט?

אהרן: ווי ער האט זיך דאס געבעטען, מ'זאל איהם אבשיקען אין פעטערבורג, געלייקענט, נישט געהאט קיין כח מ'דה צו זיין זיך! האט געוואלט, מ'זאל איהם נישט מקבר זיין דא, אויף א פרעמדען בית־עולם, כדי אויף מיין קאפ זאל נישט פאלען די חרפה, אי־אי. פיהל איך דען איצט גאט'ס נצחון? אי־אי... פיהל איך דען אצונד א חשק צום לעבען, א חשק צו זעהן די זונן, בעגעגענען מארגענדיגען טאג, גאט'ס שבת? און דאס איז דאך דער עיקר... (געהט אב).

שרה: ווידער, ווידער. וואוהין־זשע געהסטו אוועק? (געהט אוועק נאך איהם).

סילקין: (געהט צו צו חנה'ן, הערצליך). ענטשולדיגט.

חנה: פאר וואס?

סילקין: ענטשולדיגט. ענטשולדיגט אונז (נייגט זיך שטארק). ענטשולדיגט אונז (געהט ארויס שנעל).

ענמאן: וואס קוקט איהר אזוי אויף מיך?

חנה: מיר ווילט זיך אויך אייך אזוי זאגען, איך נעהם אבשיעד פון אייך.

ענמאן: (מיט שרעק). ניין.

חנה: יע, כ'נעהם אבשיעד. ליעבער יעקב.

ענמאן: פאר וואס? פאר וואס?

חנה: איך ווייס, ווי אייך וועט זיין שווער...

ענמאן: איך וועל דאס נישט אריבערטראגען.

חנה: אַזוי דאַרף זיין. אַזוי מוז זיין.

ענמאַן. וואָס בין איך אָהן אייך, מיין ריין, שען קינד.

חנה: ניין, איך בין נישט קיין שענע און קיינע ריינע...

ענמאַן: פאַר מיר זענט איהר...

חנה: איך בין א ריינע, חאָטש א אומגליקליכע פרוי. אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד.

ענמאַן: פאַר וואָס קענען מיר נישט זיין צוזאַמען?

חנה: אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד, יעקב. איהר וועט מיך נישט פערשטעהן. איך בין געוואָרען אַנ׳אַנדערע, אינגאַנצען אַנ׳אַנדערע.

ענמאַן: איך—וועל נישט פערשטעהן?

חנה: ניין, מיר זענען פערשידען.

ענמאַן: איהר האָט עפּעס בעקלערט.

חנה: יע.

ענמאַן: וואָס אַזעלכעס?

חנה: דאָס איז זעהר פּראָסט און זעהר פערדרעהט.

ענמאַן: וואָס־זשע?

חנה: אויב דאָס לעבען איז אַזוי שרעקליך, דאַרף מען עס איבערמאַכען.

ענמאַן: ווי אַזוי־זשע זאָל מען דאָס טהון?

חנה: מ׳דאַרף עס איבערבויען.

ענמאַן: וואָס קענט איהר אַליין? איהר וועט פערלאָרען געהן.

חנה: מ׳דאַרף עס איבערמאַכען. איך האָב דאָס אַזוי קלאָר פערשטאַנען—ניין: דערפיהלט דאָס היינט.

ענמאַן: היינט?

חנה: ווען מיר האָבען מקבר געווען לעאָנען. איך האָב בעקלערט: דער פאָטער איז נישטאָ, ער קאָן נישט זיין, ווייל דאָס איז א פרעמדער בית־עולם, א פרעמדע ערד. און פּלוצלונג איז אַלץ געוואָרען קלאָהר, אַלץ. פערשטעהט: קיין פרעמדע ערד דאַרף נישט זיין. דאָס איז דער גרעסטער ליגען.

ענמאַן: א פרעמדער בית־עולם ד׳עריבער, ווייל עס זענען פאַר־האַן פרעמדע רעליגיעס.

חנה: אייך דאָס דאַרף נישט זיין! די ערד קען נישט זיין קיין

פֿרעמדע. לעבעדיגע טאָרען קײן ערד נישט האָבען. די לעבעדיגע האָבען איהר געשענדעט, װי מען שענדעט אַ פֿרױ — זי לײַדט, איך פֿיהל דאָס דײַטלעך. װער האָט עס ערלױבט פֿונאַנדער טײלען די ערד. די ערד, די גאַנצע ערד געבױרט ברױט, אָבער, װען זי איז פֿונאַנדער געטײלט, גיט זי אַנשטאָט ברױט — צרות. װער האָט עס ערלױבט איהר פֿונאַנדער־טײלען? איך געה אַװעק פֿון אײַך. איהר רופֿט צוריק, אומקעהרען זיך נאָר צו אַ קלײן שטיקעלע ערד, װאו מענשען האָבען פֿון צרות כמעט פֿערלאָרען זײער האָפֿנונג. און איך דענק װעגען די לײַדען פֿון אַלע אומ־גליקליכע. לאָמער זיך צו שײַדען.

ענמאַן: מיר װעלען זיך נאָך טרעפֿען?

חנה: עס קען זײַן.

ענמאַן: װען?

חנה: װען איך װעל ערפֿילען מײַן אױפֿגאַבע.

ענמאַן: איך װײס נישט, װאָס זאָל איך טהון.

חנה: זײַט געזונד (געהט אַרױס).

5

(אַהרן קומט אַרײַן, קוקט זיך אום צו רודערט, זוכט עפּעס: דערזעהענדיג ענמאַנ'ען).

אהרן: װאו איז מײַן טאָכטער?

ענמאַן: איהר װילט איהר זעהן?

אהרן: יע... נײַן... כ'האָב געװאָלט זאָגען... איהר װעט איהר נישט פֿערלאָזען. פֿערלאָזט נישט... װאָס זאָל איך זאָגען? אַז מ'װעט מיך פֿרעגען: „אהרן, פֿאַר װאָס ביזטו געקומען פֿאַר דער צײַט?“, װעל איך ענטפֿערן, אַז איך בעגלײַט מײַן זוהן, װײַל ער איז אַראָב פֿון װעג און מ'דאַרף איהם אָנװײַזען דעם װעג. נײַן, פֿערלאָזט איהר נישט... (געהט אַרױס. פֿערשליסט די טהיר הינטער זיך).

ענמאַן (קוקט איהם נאָך צורודערט. פּױזע. דערנאָך רופֿט שנעל). חנה, קומט אַהער.

6

(חנה קומט אַרײַן).

ענמאַן: געהט צום פֿאָטער. מיר דוכט זיך... געהט צו איהם...

(חנה געהט אַרױס, אין עטליכע מינוט אַרום קעהרט זיך צוריק).

חנה (שנעל). איך קען נישט אַלײן. העלפֿט מיר גיכער.

(בײדע געהן צו אהרנ'ס צימער).

פֿאָרהאַנג.